

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

**TAARIFA YA MWAKA YA SHUGHULI ZA KAMATI YA KUDUMU YA
BUNGE YA NISHATI NA MADINI KWA KIPINDI CHA FEBRUARI 2022
HADI JANUARI, 2023**

***[Imetolewa chini ya Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za
Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020]***

Februari, 2023

YALIYOMO

YALIYOMO.....	i
VIFUPISHO VYA MANENO.....	iii
ORODHA YA VIELELEZO	iv
SURA YA KWANZA.....	1
1.0 UTANGULIZI	1
1.1 Maelezo ya Jumla	1
1.2 Muundo wa Taarifa	1
1.3 Njia na Mbinu Zilizotumika	2
1.4 Madhumuni ya Taarifa	2
1.5 Msingi wa Shughuli za Kamati	3
SURA YA PILI	4
2.0 SHUGHULI ZILIZOTEKELEZWA.....	4
2.1 Maelezo ya Jumla	4
2.1.1 Kupokea na kujadili Taarifa za utekelezaji wa Maazimio	4
2.1.2 Ziara za Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo.....	6
2.1.3 Kupokea, kuchambua na kujadili Taarifa ya utekelezaji wa Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2021/2022 na mwelekeo wa Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023	7
2.1.4 Kupokea, kuchambua na kujadili Taarifa ya utekelezaji wa Bajeti kwa Kipindi cha Nusu Mwaka (Julai – Disemba, 2022)	8
2.1.5 Kufuatilia utekelezaji wa Wizara	10
2.2 Yaliyobainika wakati wa ufuatiliaji wa Sekta	54
2.2.1 Bajeti za Wizara hazitoki kwa wakati	54
2.2.2 Utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo upo nyuma ya muda uliopangwa. .	54
2.2.3 Upatikanaji wa Umeme nchini bado hauridhishi.....	54
2.2.4 Utekelezaji wa Miradi ya REA kwa baadhi ya maeneo siyo wa kuridhisha;	54
2.2.5 Bei ya mafuta kuendelea kuwa juu.....	54
2.2.6 Ukosefu wa Maabara za kupima sampuli za mafuta katika bandari ya Tanga na Mtwara;	54
2.2.7 Kuchelewa kwa mchakato wa kutungwa kwa Sheria ya Jotoardhi;.....	54
2.2.8 Kusuasua kwa utoaji na upatikanaji wa huduma kwa jamii (<i>Corporate Social Responsibility</i>);	54
2.2.9 Kupasuka kwa Bwawa la tope la Mgodhi wa Almasi wa Williamson Diamond Ltd.....	55
2.2.10 Mpango wa Serikali kuanza kununua dhahabu.....	55
SURA YA TATU	55
3.0 MAONI NA MAPENDEKEZO	55
3.1 Maelezo ya Jumla	55
3.2 Mapendekezo	55
3.3 Mapendekezo ya Jumla	56
3.4 Bajeti.....	56
3.4.1 Kusuasua kwa utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo.....	56

3.5	Wizara ya Nishati	57
3.5.1	Hali ya Upatikanaji wa Umeme nchini	57
3.5.2	Kusuasua kwa utekelezaji wa Miradi ya REA.....	58
3.5.3	Bei ya Mafuta.....	59
3.5.4	Ukosefu wa Sheria ya Joto ardhi.....	59
3.6	Wizara ya Madini.....	60
3.6.1	Upatikanaji wa huduma kwa jamii (<i>Corporate Social Responsibility</i>)	60
3.6.2	Upungufu wa wataalamu katika Sekta ya Madini.....	61
3.6.3	Kupasuka kwa Bwawa la tope la Mgodini wa Williamson Diamond Ltd.....	61
3.6.4	Mpango wa Serikali kununua dhahabu	62
SURA YA NNE	63
4.0	HITIMISHO	63
4.1	Shukrani	63
4.2	Hoja	65

VIFUPISHO VYA MANENO

BoT	-	Bank of Tanzania
CSR	-	Corporate Social Responsibility
EWURA	-	Energy and Water Utilities Regulatory Authority
GST	-	Geological Survey of Tanzania
JNHPP	-	Julius Nyerere Hydro Power Plant
MW	-	Megawat
PBPA	-	Petroleum Bulk Procurement Agency
PSA	-	Production Sharing Agreement
REA	-	Rural Energy Agency
STAMICO	-	State Mining Corporation
TANESCO	-	Tanzania Electric Supply Company Limited
TEITI	-	Tanzania Extractive Industries Transparency Initiatives
TGC	-	Tanzania Gemmological Centre
TGDC	-	Tanzania Geotherma Development Company
TPDC	-	Tanzania Petroleum Developmnet Corporation
WDL	-	Williamson Diamond Ltd

ORODHA YA VIELELEZO

KIELELEZO NA.1:	Upatikanaji wa Fedha Wizara ya Nishati	9
KIELELEZO NA. 2:	Upatikanaji wa Fedha Wizara ya Madini	10
KIELELEZO NA.3:	Hali ya uzalishaji umeme nchini	13
KIELELEZO NA.4:	Asilimia ya utekelezaji wa Mradi wa JNHPP	16
KIELELEZO NA.5:	Mafuta yaliyoingizwa Nchini kuanzia Julai - Disemba 2022	19
KIELELEZO NA.6:	Kiwango cha gharama za ucheleweshaji wa ushushaji wa mafuta.....	20
KIELELEZO NA.7:	Asilimia ya gharama ya ucheleweshaji katika bei ya mafuta.....	20
KIELELEZO NA.8:	Kiasi kilichotumika kwa CSR kwa baadhi ya Migodi nchini kwa kipindi cha 2019 - 2022	36
KIELELEZO NA.9:	Hali ya Umiliki wa Hisa na Hatua za utekelezaji wa Miradi ya Ubia baina ya Serikali na Sekta Binafsi.....	39
KIELELEZO NA.10:	Hali ya Uzalishaji wa Madini ya Almasi Nchini kuanzia 2005 - 2022.....	41

SURA YA KWANZA

1.0 UTANGULIZI

1.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, Awali ya yote napenda kumshukuru Mwenyezi Mungu kwa kutujalia afya njema na uhai na kuweza kukutana siku ya leo.

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020, nakushukuru kwa kunipa fursa ya kuwasilisha mbele ya Bunge lako Tukufu Taarifa ya Mwaka ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Nishati na Madini kuhusu utekelezaji wa Majukumu na shughuli za Kamati kwa kipindi cha kuanzia Februari 2022 hadi Januari 2023.

1.2 Muundo wa Taarifa

Mheshimiwa Spika, Kwa mujibu wa Kanuni ya 142 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020. Muundo wa Taarifa hii umegawanyika katika Sehemu tatu zifuatazo:-

- a) Sehemu ya Kwanza ni Utangulizi wenye kueleza Maelezo ya jumla pamoja na mbinu zilizotumika katika kutekeleza majukumu ya Kamati;
- b) Sehemu ya Pili ambayo ni katikati inatoa maelezo kamili kuhusu namna Kamati ilivyotekeleza Majukumu yake na yaliyobainika wakati wa utekelezaji huo; na
- c) Sehemu ya Tatu ambayo ni ya mwisho inatoa Maoni, ushauri na Mapendekezo ya Kamati.

1.3 Njia na Mbinu Zilizotumika

Mheshimiwa Spika, Kwa mujibu wa Kanuni ya 142 (a) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni 2020, katika kutekeleza majukumu yake, Kamati ya Nishati na Madini ilitumia njia na mbinu mbalimbali kama ifuatavyo:-

- a) Vikao vya kupokea, kuchambua na kujadili Taarifa za Wizara na Taasisi zake kwa lengo la kufahamu utendaji wao, mafanikio na changamoto wanazokutana nazo;
- b) Ziara za ukaguzi wa maeneo mbalimbali kwa lengo la kuona na kujifunza; na
- c) Ziara za ukaguzi wa miradi mbalimbali ya maendeleo kwa lengo la kuona pamoja na kujiridhisha hatua iliyofikiwa katika utekelezaji wake.

1.4 Madhumuni ya Taarifa

Mheshimiwa Spika, kwa kuzingatia matakwa ya Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni 2020, Kamati inawasilisha Taarifa ya majukumu ambayo imeyatekeleza kwa kipindi cha Februari 2022 hadi Januari 2023. Lengo ni kuonesha hatua zilizofikiwa katika utekelezaji wa masuala mbalimbali yaliyo chini ya Sekta ya Nishati na Madini pamoja na kubainisha maeneo yenye mafanikio na yale yenye changamoto. Aidha, hatua hii itawezesha Bunge lako Tukufu ili kwa niaba ya wananchi ambao ndiyo wamelipa jukumu hilo la kusimamia Serikali kwa mujibu wa Ibara ya 63 (2) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, kuwa na picha nzuri ya kuweza kuishauri Serikali hatua za kuchukua kwa maslahi ya Taifa.

1.5 Msingi wa Shughuli za Kamati

Mheshimiwa Spika, msingi wa utekelezaji wa majukumu ya Kamati za Kudumu za Bunge unatokana na Ibara ya 96(1) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977 ambayo imeipa Bunge mamlaka ya kuunda Kamati za Bunge za namna mbalimbali kadiri litakavyoona inafaa kwa ajili ya kulisadia katika utekelezaji bora wa majukumu yake. Ni kwa Mukstadha huo, kupitia Kanuni ya 137 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020 Kamati za Kudumu za Bunge zimeundwa ikiwemo Kamati ya Nishati na Madini.

Mheshimiwa Spika, kufuatia kuundwa huko, na kwa kuzingatia Nyongeza ya Nane 6 (9) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020, Kamati imepewa wajibu wa kusimamia shughuli zinazotekelezwa na Wizara ya Nishati pamoja na Wizara ya Madini. Aidha, Nyongeza ya Nane, 7 (1) (a-d) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni 2020 imeainisha Majukumu ya Kamati za Kudumu za Bunge ikiwemo Kamati ya Nishati na Madini kuwa ni pamoja na:-

- a) Kushughulikia Bajeti ya Wizara inazosisimamia;
- b) Kushughulikia Miswada ya Sheria na Mikataba inayopendekezwa kuridhiwa na Bunge iliyo chini ya Wizara inazosisimamia;
- c) Kushughulikia Taarifa za utendaji za kila mwaka za Wizara hizo pamoja Taasisi zilizo chini yake; na
- d) Kufuatilia utekelezaji wa majukumu ya Wizara hizo.

SURA YA PILI

2.0 SHUGHULI ZILIZOTEKELEZWA

2.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, eneo hili linaeleza kwa kina shughuli ambazo Kamati imefanikiwa kuzitekeleza kwa kipindi cha kuanzia Februari 2022 hadi Januari 2023 kwa mujibu wa Kanuni¹. Katika kipindi hicho, shughuli Kuu zilizotekelezwa na Kamati ni kama ifuatavyo:-

- a) Kupokea na kujadili Taarifa za utekelezaji wa Maazimio
- b) Ziara za ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo iliyotengewa fedha kwa Mwaka wa Fedha 2021/2022;
- c) Uchambuzi wa Taarifa ya utekelezaji wa bajeti za Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini kwa Mwaka wa Fedha 2021/2022 na mwelekeo wa bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023;
- d) Uchambuzi wa Taarifa ya utekelezaji wa bajeti za Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini kwa kipindi cha Nusu mwaka (Julai – Disemba, 2022);
- e) Uchambuzi wa Taarifa za utendaji wa Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini na Taasisi zinazozisimamia; na
- f) Ziara za mafunzo.

2.1.1 Kupokea na kujadili Taarifa za utekelezaji wa Maazimio

Mheshimiwa Spika, Mwezi Februari 2022, katika Taarifa yake ya Mwaka ya utekelezaji wa shughuli za Kamati kwa kipindi cha Februari 2021 hadi Januari 2022, Kamati iliwasilisha Maoni na

¹ Nyongeza ya nane 7 (1) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020

Mapendekezo ambayo yaliazimiwa na Bunge lako Tukufu. Maazimio hayo yalilenga kuhakikisha kuwa, Serikali inawajibika kwa wananchi na kuboresha ustawi wao kama ilivyoanishwa kwenye Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania².

Mheshimiwa Spika, Kamati imepokea, imechambua na kujadili Taarifa ya utekelezaji wa maazimio hayo kutoka Wizara zote mbili inazosisimamia. Lengo ni kuona ni kwa kiwango gani Wizara zimetetekeleza maazimio ikiwa ni pamoja na kubaini kama kulikuwepo na changamoto za utekelezaji wake na nini kifanyike.

Mheshimiwa Spika, kwa kiasi kikubwa Wizara zimetetekeleza maazimio ya Bunge. Baadhi ya maazimio ambayo yametetekezwa vizuri ni pamoja na :-

- a) Bajeti zimeongezwa kwa Wizara ya Nishati kwa **asilimia 13** na Wizara ya Madini kwa **asilimia 24.9**;
- b) Bajeti ya matengenezo ya miundombinu ya TANESCO imeongezwa kufikia **Shilingi Bilioni 500**;
- c) Serikali imeongeza mtaji wa STAMICO kutoka **Shilingi bilioni 3.02** mwaka 2021/2022 kufikia **Shilingi bilioni 4.16**;
- d) Kamati ya TEITI imeundwa ili kuharakisha ufanyaji wa maamuzi.

Mheshimiwa Spika, pamoja na utekelezaji mzuri wa maazimio hayo, Kamati imebaini maazimio matatu yafuatayo hayajatekelezwa kikamilifu:-

- a) Wakala wa Nishati Vijijini (REA) haujafanikiwa kupata kibali kutoka kwa Wakala wa Misitu Tanzania (TFS) cha

² Ibara ya 8(1) (b) (c) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977

kupitisha miundombinu ya umeme katika hifadhi ya misitu na hivyo kusababisha baadhi ya miradi kuchelewa;

- b) STAMICO haijapata kibali cha ajira licha ya kuwa na upungufu wa watumishi kwa **asilimia 50.8** na hivyo kuendelea kutumia wafanyakazi wa muda mfupi ili kutatua changamoto hiyo; na
- c) Mgoji wa STAMIGOLD bado unakumbana na changamoto ya gharama kubwa za uendesaji. Takribani **Shilingi Milioni 700** kwa mwezi zinatumiwa kununua mafuta ya dizeli ili kuendesha Mgoji kutokana na kutokamilika kwa kazi ya kuunganishiwa umeme wa Gridi ya Taifa.

Mheshimiwa Spika, Serikali inapaswa kuhakikisha inatekeleza maazimio haya ya Bunge mapema.

2.1.2 Ziara za Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo

Mheshimiwa Spika, Kwa kuzingatia matakwa ya Kanuni ya 117 (1) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni 2020, Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Nishati na Madini ilitekeleza takwa hilo la Kikanuni kwa kufanya ziara za ukaguzi wa Miradi mbalimbali ya Maendeleo inayotekelezwa na Wizara ya Nishati (**Fungu 58**) na Wizara ya Madini (**Fungu 100**). Itakumbukwa kuwa, lengo la ziara hizo lilikuwa ni kuona hatua iliyofikiwa katika utekelezaji wa miradi ili kuwa katika nafasi nzuri ya kuweza kuishauri Serikali katika Bajeti ya Mwaka wa Fedha 2022/2023.

Mheshimiwa Spika, Ziara hizo zilifanyika katika Mikoa mitano ambayo ni Dodoma, Dar Es Salaam, Pwani, Songwe na Mbeya kuanzia tarehe 13 – 19 Machi, 2022. Taarifa za kina kuhusu yaliyobainika katika Ziara hizo pamoja na maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati yaliwasilishwa katika Taarifa za Bajeti mnamo mwezi Aprili na Juni, 2022.

2.1.3 Kupokea, kuchambua na kujadili Taarifa ya utekelezaji wa Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2021/2022 na mwelekeo wa Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023

Mheshimiwa Spika, kwa kuzingatia matakwa ya Kanuni³, mara baada ya ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo, Kamati ilipokea, ilichambua na kujadili Taarifa za utekelezaji wa Maoni, Ushauri na Mapendekezo ya Kamati na Bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2021/2022; pamoja na makadirio ya Mapato na Matumizi ya Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023.

Mheshimiwa Spika, Taarifa za kina za Uchambuzi wa Bajeti za Wizara hizo na maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati ziliwasilishwa katika Mkutano wa Saba wa Bajeti uliomalizika Mwezi Juni, 2022. Kwa ujumla Bajeti za Wizara zimeongezeka; Kwa mfano: Bajeti ya Wizara ya Nishati (Fungu 58) imeongezeka kutoka **Shilingi 2,385,980,809,000/=** Mwaka 2021/2022 hadi kufikia **Shilingi 2,705,981,533,000/=** sawa na ongezeko la **asilimia 13**. Kwa upande wa Wizara ya Madini (Fungu 100), Bajeti imeongezeka kwa **asilimia 24.9** kutoka **Shilingi 66,816,467,000.00** Mwaka

³ Kanuni ya 117 (2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni 2020

2021/2022 hadi kufikia **Shilingi 83,445,260,000.00** Mwaka 2022/2023.

2.1.4 Kupokea, kuchambua na kujadili Taarifa ya utekelezaji wa Bajeti kwa Kipindi cha Nusu Mwaka (Julai – Disemba, 2022)

Mheshimiwa Spika, kwa kuzingatia msingi wa Ibara ya 63 (3)(b) ya Katiba pamoja na Nyongeza ya Nane (7) (1) (a), katika vikao vya Kamati vilivyofanyika mwezi Januari 2023, Kamati ilipokea, ilichambua na kujadili taarifa kuhusu utekelezaji wa bajeti kwa kipindi cha nusu mwaka (Julai – Disemba, 2022) za Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini. Lengo la kufanya hivyo ilikuwa ni kuona mwenendo wa ukusanyaji wa maduhuli na upatikanaji wa fedha ili kuweza kuishauri Serikali ipasavyo hasa ikizingatiwa kuwa inategemewa kufikia Disemba 2022 ukusanyaji wa maduhuli na upatikanaji wa fedha uwe umefikia angalau **asilimia 50**.

Mheshimiwa Spika, Matokeo ya Uchambuzi huo ni kama ifuatavyo:-

a) Wizara ya Nishati

Katika Mwaka wa Fedha 2022/2023, Wizara ilipangiwa kukusanya maduhuli ya **Shilingi 20,393,000.00**. Kufikia Disemba 2022, Kiasi cha **Shilingi 3,210,099.03** kimekusanywa sawa na **asilimia 15.7** ya lengo. Aidha, kwa upande wa bajeti, Wizara imepokea jumla ya **Shilingi 1,147,257,887,141** ambayo ni sawa na **asilimia 39.5** ya kiasi cha **Shilingi 2,905,981,533,000** kilichoidhinishwa na Bunge kama inavyoonekana kwenye **Kielelezo Na. 1**. Uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa, upatikanaji wa fedha za maendeleo hususan kutoka nje siyo

wa kuridhisha kwani kiasi cha **Shilingi 66,757,312,555.62** ndicho kimepokelewa kwa utaratibu wa D- Fund. Kwa mujibu wa utaratibu uliopo, taarifa ya fedha hizo zitaingizwa katika Hesabu za Wizara wakati mwaka wa fedha unapokamilika baada kupokelewa kwa *dummy exchequer* kutoka Wizara ya Fedha na Mipango.

KIELELEZO Na.1: Upatikanaji wa Fedha Wizara ya Nishati kwa kipindi cha Julai - Disemba, 2022

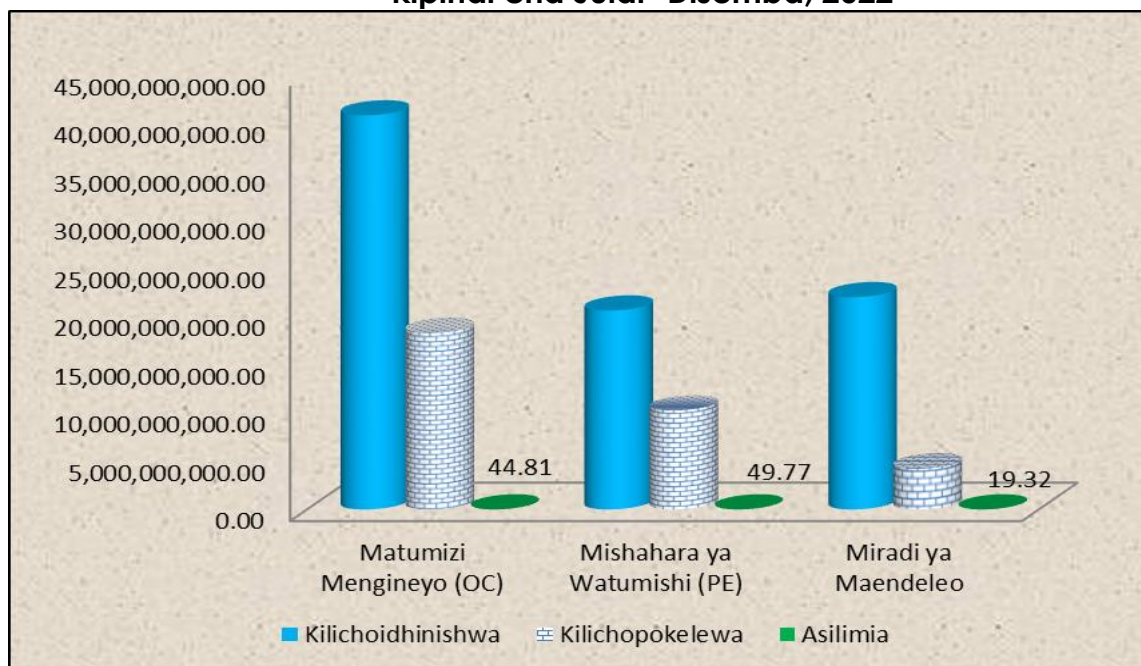
AINA	KILICHOIDHINISHWA	KILICHOPOKELEWA	ASILIMIA
MISHAHARA	14,726,136,000	7,159,840,281	48.6
OC	15,025,821,000	5,868,410,363	39.1
MAENDELEO NDANI	2,708,756,128,000	1,134,229,636,497	41.9
MAENDELEO NJE	167,473,448,000		-
JUMLA	2,905,981,533,000	1,147,257,887,141	39.5

Chanzo: Taarifa ya Wizara ya Nishati ya Januari 2023 na Usanifu wa Kamati

b) Wizara ya Madini

Mheshimiwa Spika, katika Mwaka wa Fedha 2022/2023, Wizara ilipangiwa kukusanya maduhuli ya **Shilingi 894,278,406,800.00**. Kufikia Disemba 2022, Wizara imekusanya Shilingi **353,429,346,684.78** sawa na **asilimia 39.5** ya lengo kwa kipindi hicho. Kwa upande wa bajeti, Wizara imepokea jumla ya **Shilingi 32,897,571,819.65** sawa na **asilimia 39.32** kati ya **Shilingi 83,445,260,000.00** zilizoidhinishwa na Bunge. Uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa, fedha za OC na Mishahara ni **asilimia 44.81 na 49.77** mtawalia. Aidha, fedha zilizopokelewa kwa ajili ya miradi ya maendeleo ni **asilimia 19.32 tu** kama inavyoonekana kwenye **Kielelezo Na. 2**.

KIELELEZO NA.2: Upatikanaji wa Fedha Wizara ya Madini kwa kipindi cha Julai -Disemba, 2022

Chanzo: Taarifa ya Wizara ya Madini ya Januari 2023 na usanifu wa Kamati

2.1.5 Kufuatilia utekelezaji wa Wizara

Mheshimiwa Spika, kwa kuzingatia matakwa ya Kanuni⁴, Kamati ilifuatilia utekelezaji wa majukumu ya Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini kama ifuatavyo:-

a) Wizara ya Nishati

Mheshimiwa Spika, katika Wizara ya Nishati, Kamati ilipokea, ilijadili na kuchambua taarifa za utekelezaji zifuatazo:-

i) **Hatua iliyofikiwa katika Muswada wa Sheria ya Joto Ardhi**

Mheshimiwa Spika, uendelezaji wa rasilimali ya jotoardhi unapitia changamoto mbalimbali ikiwemo kukosekana kwa tafsiri ya kisheria ya jotoardhi, mwongozo wa umiliki, mfumo wa utoaji leseni, ushiriki wa sekta binafsi,

⁴ Nyongeza ya nane 7(1) (d) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020

miongozo ya kiusalama, ulipaji wa ada na tozo, na utaratibu stahiki wa uendelezaji wa jotoardhi.

Mheshimiwa Spika, kwa muda mrefu Kamati imekuwa ikisisitiza umuhimu wa kuletwa Muswada wa Sheria ya Jotoardhi ili kuweza kuziba ombwe la changamoto zilizoenezwa. Kamati inafahamu kuwa ukusanyaji wa maoni ya wadau umekamilika na Waraka wa Baraza la Mawaziri kuhusu mapendekezo ya kutungwa kwa Sheria hii tayari umeshajadiliwa katika Sekretarieti ya Baraza la Mawaziri na kufanyiwa maboresho kwaajili ya kuwasilishwa kwenye *Inter –Ministerial Technical Committee*.

Mheshimiwa Spika, ukosefu wa sheria hii umekuwa ni kikwazo katika uendelezaji wa rasilimali hii muhimu na hivyo kushindwa kusaidia katika kuongeza upatikanaji wa umeme nchini. **Ni imani ya Kamati kuwa muswada huu wa Sheria utaletwa mapema kuwezesha kutungwa kwa sheria hii muhimu na hivyo kuleta tija katika matumizi ya rasilimali hii.**

ii) Hali ya uzalishaji wa Umeme nchini

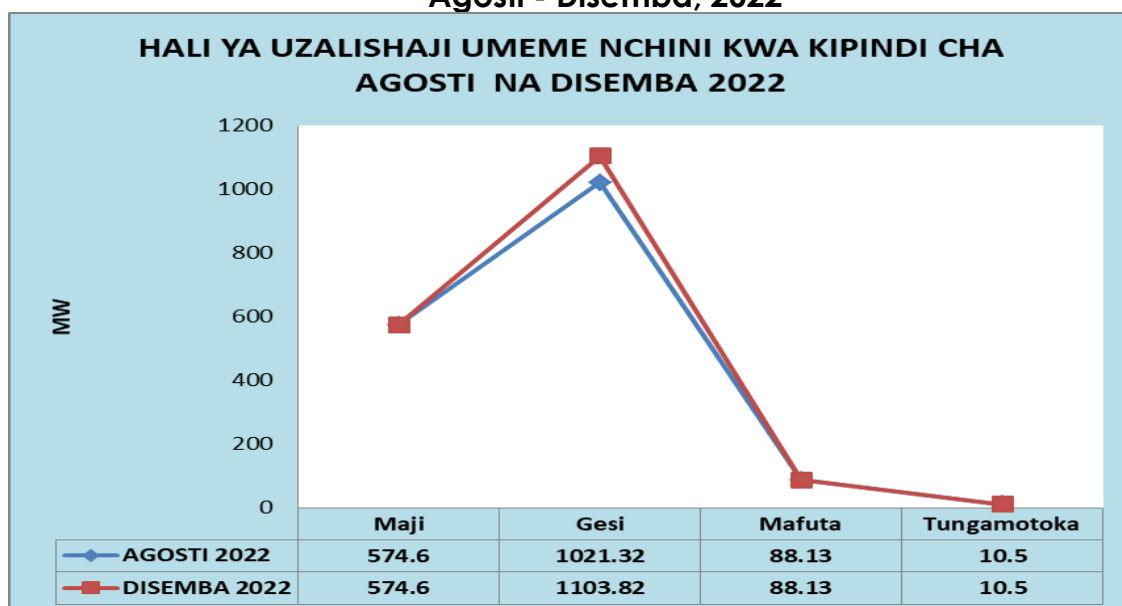
Mheshimiwa Spika, imekuwa ni utaratibu wa Kamati kupokea Taarifa ya hali ya uzalishaji wa umeme nchini. Lengo la kufanya hivi ni kuweza kufahamu mafanikio na changamoto ili kuwa katika nafasi nzuri ya kuweza kuishauri Serikali.

Mheshimiwa Spika, Taarifa ya mwezi Agosti 2022 ilionesha kuwa hali ya upatikanaji wa umeme nchini katika maeneo mbalimbali iliendelea kuimarika. Takwimu za Agosti 2022 zilionesha kuwa, uwezo wa mitambo ya kufua umeme iliyoundwa katika Gridi ya Taifa ulifikia **MW 1694.55** kutoka vyanzo mbalimbali. Pamoja na uzalishaji huo, TANESCO imekuwa ikinunua umeme kutoka kwa wazalishaji wadogo binafsi wa ndani ya nchi jumla ya **MW 26.86** na inanunua umeme kutoka nje ya nchi ikiwemo Uganda **MW 17** kwa ajili ya Mkoa wa Kagera, Zambia **MW 5** kwa ajili ya Mkoa wa Rukwa, na Kenya **MW 1** kwa ajili ya Wilaya ya Longido.

Mheshimiwa Spika, Takwimu za Mwezi Januari 2023 zinaonesha kuwa, kufikia mwezi Disemba, 2022 uwezo wa mitambo ya kufua umeme iliyoundwa katika mfumo wa Gridi ya Taifa ulifikia **MW 1,777.05** sawa na ongezeko la **asilimia 4.87** ukilinganisha na **MW 1,694.55** zilizokuwepo hadi kufikia mwezi Agosti, 2022. Aidha, uwezo wa kuzalisha umeme kwa mitambo ambayo haijaunganishwa katika Gridi ya Taifa umefikia **MW 39.302** na hivyo kufanya jumla ya uwezo wa mitambo ya kuzalisha umeme nchini kufikia **MW 1,816.352** ikilinganishwa na **MW 1,733.38** zilizokuwepo mwaka 2021/22, sawa na ongezeko la **asilimia 4.89**. Ongezeko hili limetokana na kukamilika kwa ufungaji wa mitambo mitatu (3) kati ya minne (4) ya Kinyerezi 1 Extension yenye uwezo wa **MW 135** ambayo inachangia **MW 90**

katika Gridi ya Taifa kama inavyoonekana kwenye
Kielelezo Na.3.

KIELELEZO 3: Hali ya uzalishaji wa umeme nchini kwa kipindi cha Agosti - Disemba, 2022

Chanzo: Taarifa za Wizara ya Nishati na Usanifu wa Kamati

Mheshimiwa Spika, Mahitaji ya umeme nchini katika mfumo wa Gridi ya Taifa yameendelea kukua na kufikia **MW 1,391.65** ambayo yalifikwa tarehe 17 Januari, 2023 saa 2:00 usiku ikilinganisha na wastani wa mahitaji ya umeme kwa mwaka 2022 ambayo yalikuwa **MW 1,324.12** sawa na ongezeko la **asilimia 5.1**.

Mheshimiwa Spika, hata hivyo, uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa, hali ya umeme bado siyo ya kuridhisha. Kuanzia mwezi Agosti 2022 sehemu nyingi za nchi zimekuwa katika mgao wa umeme. Wizara imekuwa ikieleza changamoto mbalimbali kama vile ukame ambao umesababisha vyanzo vya kuzalisha umeme kwa kutumia maji kutotumika kwa uwezo wake wa juu;

uhaba wa gesi asilia ya kutosha inayoweza kuendesha mitambo ya gesi asili ambayo ipo katika uzalishaji; na uchakavu wa miundombinu ya kuzalisha, kusafirisha na kusambaza umeme. **Kamati inaona Serikali ina kazi kubwa ya kufanya kuhakikisha kunakuwa na umeme wa kutosha nchini. Itakumbukwa kuwa hata Miradi mingi ambayo ipo kwenye Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano 2021/22 - 2025/26 na Ilani bado haijakamilika na mingine haijaanza kama ilivyopangwa. Serikali inapaswa kuchukua jihada za makusudi hususan kutumia gesi asilia na kuhamasisha uzalishaji wa umeme wa nishati jadidifu ili kuongeza uzalishaji wa umeme nchini. Athari za kiuchumi zitokanazo na kukatika kwa umeme ni kubwa sana.**

iii) Hatua iliyofikiwa katika utekelezaji wa Mradi wa Bwawa la kufua Umeme la Julius Nyerere (JNHPP)

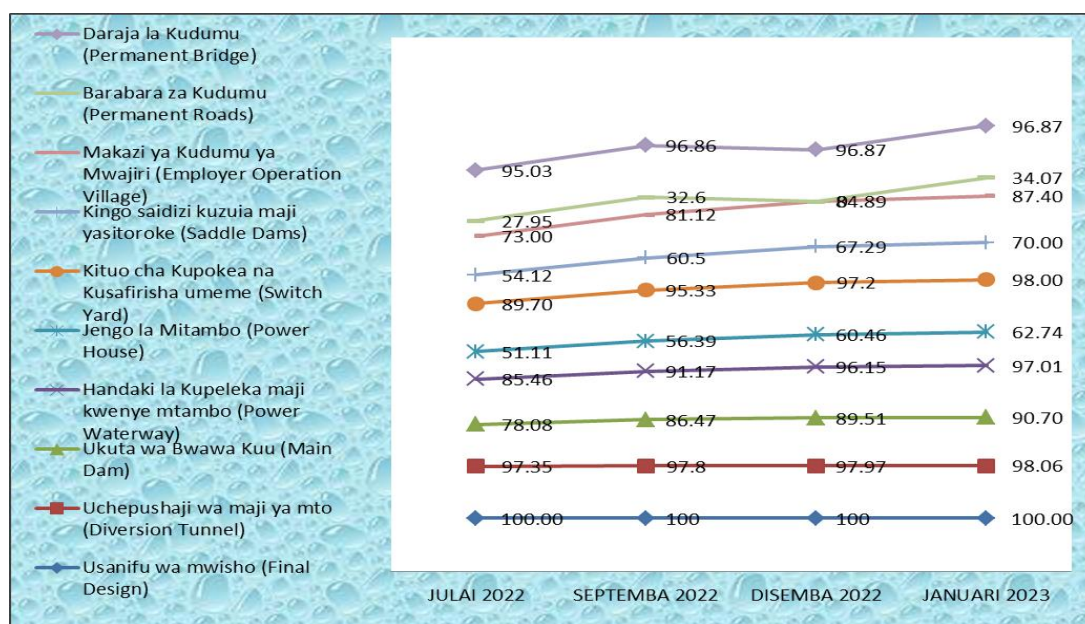
Mheshimiwa Spika, katika vipindi tofauti Kamati ilipokea, ilichambua na kujadili taarifa kuhusu hatua iliyofikiwa katika utekelezaji wa Mradi huu. Itakumbukwa kuwa Mradi huu ni moja ya miradi ya kimkakati ambayo pia imetajwa katika Ilani ya Uchaguzi ya CCM ya Mwaka 2020 aya ya 63

“ Katika miaka mitano ijayo, Chama Cha Mapinduzi kinakusudia kuimarisha zaidi sekta ya nishati kwa kuhakikisha kuwa nchi inazalisha umeme wa kutosha ili kukidhi mahitaji ya uchumi wa viwanda na soko la

nje. Katika kufikia azma hii, CCM itaelekeza Serikali kuchukua hatua zifuatazo:- Umeme (a) Kukamilisha ujenzi wa mradi wa kuzalisha umeme wa Julius Nyerere (Julius Nyerere Hydro Power Project-JNHPP) unaotarajia kuzalisha MW 2,115”.

Mheshimiwa Spika, Kwa ujumla Kamati imebaini kuwa utekelezaji wa mradi umeongezeka kutoka **asilimia 53.25** Disemba 2021 hadi kufikia **asilimia 80.22** mwezi Disemba 2022 sawa na ongezeko la utekelezaji kwa **asilimia 26.97**. kwa kipindi cha mwaka mmoja na kutoka **asilimia 67.18** mwezi Julai 2022 hadi kufikia **asilimia 80.22** mwezi Disemba 2022 sawa na ongezeko la utekelezaji kwa **asilimia 13.04** ndani ya miezi 6. Asilimia ya utekelezaji wa maeneo mbalimbali ya mradi ni kama inavyoonekana kwenye **Kielelezo Na. 4**. **Kamati inaendelea kasisitiza kuendeleza umakini na kuhakikisha kuwepo kwa usimamizi madhubuti ili mradi huu ukamilike kwa wakati kama ulivyopangwa. Hii itasaidia kuondoa changamoto ya upatikanaji wa umeme nchini na pia kuchochea maendeleo.**

KIELELEZO NA. 4: Asilimia ya utekelezaji wa maeneo ya Mradi

Chanzo: Taarifa za Wizara ya Nishati na Usanifu wa Kamati

iv) Hatua iliyofikiwa katika utekelezaji wa Mradi wa upanuzi wa Kituo cha kuzalisha umeme cha Kinyerezi I (Kinyerezi I Extension MW 185)

Mheshimiwa Spika, mradi huu unagharamiwa na Serikali ya Tanzania kwa asilimia 100. Mradi unahusisha ujenzi wa mitambo minne ya kufua umeme kwa kutumia gesi asilia (*gas turbines*) wenye lengo la kuongeza **MW 185** na hivyo kufanya uwezo wa Kituo cha Kinyerezi I kuzalisha jumla ya **MW 335** ambazo zitaimarisha na kuongeza uwezo wa Gridi ya Taifa.

Mheshimiwa Spika, Mradi umefikia **asilimia 92** ya utekelezaji ambapo mitambo mitatu kati ya minne yenye uwezo wa kuzalisha **Megawati 135** imewashwa na umeme unaozalishwa kuingizwa katika Gridi ya Taifa.

Mtambo wa nne uliobaki ulitarajiwa kuwashwa mwishoni mwa mwezi Januari, 2023. **Hata hivyo, mpaka tunapowasilisha Taarifa hii, mtambo huu bado haujawashwa.**

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa, mwenendo wa utekelezaji/ukamilishaji wa miradi kwa wakati siyo mzuri. Serikali ije na mpango madhubuti utakaowezesha TANESCO kujitoa katika tatizo hili la miradi yake kutokamilika kwa wakati kwa mujibu wa mpango kazi uliopo. **Ni Rai ya Kamati kuwa ili kutoruhusu hali kama hii kujitokeza tena, Kamati inasisitiza kuwa, ni vyema Serikali ihakikishe kuwa inafanyika *due diligence* ya uhakika kabla ya kuwapa Wakandarasi kazi ili kuepuka changamoto kama hii. Ikumbukwe kuwa hali ya uzalishaji wa umeme katika nchi yetu hairidhishi, hivyo kuchelewa kwa miradi kama hii ndiyo kunasababisha kuwa na umeme usiotosheleza mahitaji.**

- v) **Hatua iliyofikiwa katika utekelezaji wa Miradi ya Nishati Jadidifu (*Renewable Energies*) jotoardhi, upepo na jua**
- Mheshimiwa Spika**, Tanzania inakadiriwa kuwa na uwezo wa kuzalisha umeme wa Jotoardhi usiopungua **MW 5000** zinazopatikana katika maeneo zaidi ya 50 ndani ya Mikoa 16 nchini. Kampuni ya Uendelezaji wa Jotoardhi Tanzania (TGDC) inaendelea na utekelezaji wa miradi mitano ya kipaumbele ili kufikia lengo la kuzalisha MW 200 ifikapo 2025 ukiwemo wa Ngozi

(Mbeya) MW 70, Songwe MW 5 hadi 38, Kiejo Mbaka (Mbeya) MW 60, Luhoi Pwani MW 5 na Natron Arusha MW 60.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa, pamoja na malengo ya miradi hii ambayo baadhi imepangwa kukamilika ifikapo 2024 na mingine 2025 utekelezaji wake utakuwa mgumu kwani miradi mingi ipo katika hatua za awali sana. Itakumbukwa kuwa, Ilani ya Chama cha Mapinduzi aya ya 63 (m) inasisitiza kuongeza uwezo wa uzalishaji umeme kwa kutumia vyanzo mbalimbali vya nishati jadidifu (*renewable energy*) ikiwemo miradi ya umeme jua, jotoardhi na upepo angalau kufikia **MW 1,100** ifikapo 2025. **Kamati inaona kuwa, ili kuweza kufikia lengo, ipo haja ya lazima kuweka mkazo katika chanzo hiki cha nishati ambacho ni rafiki wa mazingira na nafuu. Upatikanaji wa Sheria mahsusi ni katika kuwezesha kuvutia mitaji na kuendeleza chanzo hiki muhimu.**

vi) Mwenendo wa Biashara ya Mafuta nchini

Mheshimiwa Spika, Taarifa ya Wizara kuhusu mwenendo wa biashara ya mafuta nchini ya mwezi Agosti, 2022 ilionesha kuwa, katika kipindi cha miezi sita (Machi hadi Agosti 2022) Wakala ulifanikiwa kutoa zabuni 61 zenye jumla ya **Tani 3,739,046** za mafuta ya dizeli, petroli, ndege na taa ambapo **tani 1,613,003** sawa na **asilimia 48.4** kwaajili ya matumizi ya ndani ya

nchi na **tani 2,126,043** sawa na **asilimia 51.6** yanayopita kwenda nchi jirani. Kiasi ambacho kwa ujumla ni ongezeko la **asilimia 39** la kiasi cha mafuta **tani 2,689,738** kilichoagizwa katika Mwaka 2021. Ongezeko zaidi ni katika mafuta yanayopita kwenda nje kutokana na ufanisi mzuri wa mfumo wa uagizaji wa mafuta wa pamoja ambao umeendelea kuzijengea imani nchi jirani kuendelea kutumia mfumo huu. Aidha, umakini unatakiwa katika kuhakikisha kuwa fedha za kigeni zinazotumika kwa mafuta yanayokwenda nje haziathiri uchumi wetu.

Mheshimiwa Spika, hali ya upatikanaji wa mafuta nchini katika kipindi hicho chote imekuwa ya kuridhisha kwani kulikuwepo na akiba kwa mahitaji ya miezi miwili ya mbele kama inavyopaswa. Kwa ujumla mwenendo wa biashara ya mafuta kuanzia Julai hadi Disemba 2022 ni kama inavyoonekana kwenye **Kielelezo Na.5**.

KIELELEZO NA.5: Mafuta yaliyoingizwa Nchini kuanzia Julai - Disemba 2022

MWEZI	LOCAL	%	TRANSIT	%2	JUMLA
JULAI	337,863,260	48.6	357,987,929	51.4	695,851,189
AGOSTI	478,747,953	55.0	391,105,966	45.0	869,853,919
SEPT	326,177,942	50.7	317,441,548	49.3	643,619,490
OCT	346,659,735	43.7	447,413,291	56.3	794,073,026
NOV	296,671,777	44.2	373,966,224	55.8	670,638,001
DEC	309,060,296	47.3	343,757,675	52.7	652,817,971
JUMLA	2,095,180,963	48.4	2,231,672,633	51.6	4,326,853,596

Chanzo: Taarifa ya Wizara ya Nishati Januari 2023

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio ambayo yamepatikana tangu kuanzishwa kwa mfumo huu,

Kamati imebaini changamoto za ushiriki mdogo wa Kampuni za ndani kutokana na uwezo mdogo wa mtaji; na bei ya mafuta kuendelea kupanda kutokana na sababu mbalimbali zikiwemo za miundombinu duni ya bandari ya Dar Es Salaam, Ukosefu wa Maabara za kupima sampuli za mafuta katika bandari ya Tanga na Mtwara ambazo zote zinachangia ucheleweshaji wa ushushaji wa mafuta na kusababisha uwepo wa gharama za ucheleweshaji (*demurrage charges*) kama inavyoonekana kwenye **Kielelezo Na. 6 na 7.**

KIELELEZO NA.6: Kiwango cha gharama za ucheleweshaji

Mwezi	KIWANGO CHA GHARAMA ZA UCHELEWESHAJI (DEMURRAGE RATE)		
	Wastani (Dola/Tani)		
	DSM	Tanga	Mtwara
Julai 2022	2.9151	0.5944	6.6511
Agosti 2022	1.8611	0.2817	5.8318
Septemba 2022	2.7293	0.2052	5.9647
Oktoba 2022	4.2703	6.9655	5.9859
Novemba 2022	6.9329	0.4819	-
Desemba 2022	5.3934	0.0982	5.6278

KIELELEZO 6: Asilimia ya Gharama ya ucheleweshaji katika bei ya mafuta

	Gharama za Ucheleweshaji (TZS/Lita)							Asilimia ya Gharama ya Ucheleweshaji katika Bei ya Mafuta						
							Mafuta ya Taa (TZS/L)							Mafuta ya Taa
Mwezi	Petroli (TZS/L)			Dizeli (TZS/L)				Petroli			Dizeli			
	DSM	Tanga	Mtwara	DSM	Tanga	Mtwara	DSM	DSM	Tanga	Mtwara	DSM	Tanga	Mtwara	DSM
Julai 22	5.07	1.01	11.30	5.64	1.14	13.02	5.37	0.16%	0.03%	0.35%	0.18%	0.04%	0.41%	0.16%
Agosti 22	3.23	0.48	10.33	3.58	0.55	11.37	3.43	0.10%	0.01%	0.30%	0.11%	0.02%	0.34%	0.09%
Septemba 22	4.75	0.36	10.42	5.34	0.40	11.61	5.06	0.16%	0.01%	0.34%	0.17%	0.01%	0.37%	0.15%
Oktoba 22	7.32	11.98	10.42	8.26	13.47	11.61	7.88	0.25%	0.41%	0.34%	0.27%	0.44%	0.37%	0.24%
Novemba 22	12.94	0.82	10.28	14.58	0.94	11.55	13.85	0.46%	0.03%	0.35%	0.48%	0.03%	0.37%	0.44%
Desemba 22	9.33	0.17	9.57	10.56	0.19	10.89	9.96	0.33%	0.01%	0.34%	0.33%	0.01%	0.33%	0.31%

Chanzo: Taarifa ya Wizara ya Nishati ya Januari, 2023

vii) Hatua iliyofikiwa katika utekelezaji wa Mradi wa Ujenzi wa Bomba la kusafirisha mafuta ghafi (crude oil) kutoka nchini Uganda hadi Chongoleani (Tanga) nchini Tanzania

Mheshimiwa Spika, mradi huu unatekelezwa na Kampuni ya EACOP inayomilikiwa na wabia ambao ni; TPDC (15%), UNOC (15%) CNOOC (8%) na Total Energies (62%). Mradi unahusisha ujenzi wa bomba la urefu wa **Kilomita 1,443** na miundombinu yake na kati ya Kilomita hizo, **Kilomita 1,147** sawa na **asilimia 79.5** zitakuwa upande wa Tanzania na **Kilomita 296** sawa na **asilimia 20.5** upande wa Uganda. Bomba litapita katika Mikoa nane (8) ambayo ni Kagera, Geita, Shinyanga, Tabora, Singida, Dodoma, Manyara na Tanga na litakuwa na uwezo wa kusafirisha mapipa 216,000 ya mafuta ghafi kwa siku. Gharama za ujenzi wa Mradi inakadiriwa kuwa **Dola za Marekani bilioni 5.144**.

Mheshimiwa Spika, ujenzi wa mradi huu umefikia hatua mbalimbali kama vile malipo ya fidia kwa wananchi waliopisha maeneo yao kwajili ya ujenzi wa Kambi umekamilika kwa **asilimia 99.7**; utwaaji wa Ardhi ya Mkuza wa Bomba, ulipaji wa fidia kwa wananchi **Shilingi Bilioni 6.34** zimekwishalipwa kwa **wananchi 1,275** waliosaini mikataba ya fidia na taratibu za malipo kwa wananchi waliobaki zinaendelea. Aidha, utwaaji wa Ardhi ya Ujenzi wa Kituo cha Chongoleani nao upo katika hatua ya kuidhinishwa.

Mheshimiwa Spika, pamoja hatua hiyo iliyofikiwa, Kamati imebaini uwepo wa changamoto ya pingamizi la mradi kutoka kwa wanaharakati wa mazingira. Ni Rai ya Kamati kuwa, Serikali iendelee kutoa ufafanuzi dhidi ya taarifa kinzani za wanaharakati.

viii) Hali ya uzalishaji wa Gesi Asilia nchini na mikakati iliyopo ya kuongeza uzalishaji

Mheshimiwa Spika, takwimu za Wizara zinaonesha kuwa hadi kufikia mwezi Oktoba, 2022 jumla ya futi za ujazo **trilioni 57.54 (Trillion Cubic Feet)** za gesi asilia zimegunduliwa. Kati ya hizo, takriban futi za ujazo **trilioni 47.13** zimegunduliwa katika bahari kuu katika vitalu namba 1, 2, 3 na 4; na futi za ujazo takribani **trilioni 10.41** zimegunduliwa maeneo ya nchi kavu. Upatikanaji wa gesi umewezesha kuimarika kwa uzalishaji wa umeme nchini ambapo kwa sasa zaidi ya **MW 1021.32** za umeme zinazalishwa kwa kutumia gesi asilia ambazo ni sawa na takribani **asilimia 65 hadi 70** ya umeme wote unaozalishwa nchini.

Mheshimiwa Spika, uzalishaji huu wa gesi umekuwa na mchango kwa Pato la Taifa kwani kuanzia mwaka 2016/2017 mpaka sasa Shirika la Maendeleo ya Petroli (TPDC) limewasilisha jumla ya **Shilingi bilioni 312.19** katika Mfuko wa Mafuta na Gesi na kupeleka Serikalini

gawio la zaidi ya **Shilingi bilioni 14.4** kuanzia mwaka wa fedha 2018/2019 hadi 2022/2023.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa hali ya uzalishaji wa gesi asilia nchini, ilielezwa kuwa hali inazidi kuimarika ambapo wastani wa **futi za ujazo milioni 220.6** zinazalishwa kwa siku (220.6mmscfd) ikilinganishwa na mahitaji ya sasa ambayo ni **futi za ujazo milioni 210** kwa siku (210mmscfd). Gesi hii inazalishwa kutoka Vitalu viwili vya Songo Songo wastani wa **futi za ujazo milioni 130** (130mmscfd) kwa siku na Kitalu cha Mnazi Bay wastani wa **futi za ujazo milioni 95** kwa siku (95 mmscfd).

Mheshimiwa Spika, hata hivyo, Kamati imebaini kuwa bado uzalishaji huu wa gesi hautoshelezi mahitaji kwani pindi inapotokea hitilafu kwenye mitambo ya uzalishaji nchi inaingia kwenye taharuki kubwa ya uhaba wa gesi na hivyo kuathiri uzalishaji wa umeme na shughuli nyinginezo. Wizara ilieleza Mikakati mbalimbali iliyonayo katika kuongeza uzalishaji wa gesi ikiwemo ya Muda Mfupi itakayomalizika ndani ya mwaka mmoja hadi mitatu kama vile ukarabati na uchorongaji wa vitalu vya Songo Songo na Mnazi Bay na Ruvuma; Mikakati ya Miradi ya Muda wa Kati itakayokamilika ndani ya muda wa miaka mitatu hadi mitano ikiwemo miradi inayolenga kuongeza uzalishaji wa gesi asilia kwa kutekeleza katika vitalu vya Eyasi Wembere, Songo Songo Magharibi, Mnazi Bay Kaskazini; na Mikakati ya

Miradi ya Muda Mrefu ya kipindi cha zaidi ya miaka mitano inayohusu miradi mbalimbali kama vile Mradi wa Kusindika Gesi Asilia (LNG) ambao unalenga kuzalisha, kuchakata na kusindika gesi asilia iliyogunduliwa katika vitalu namba 1, 2 na 4 vilivyopo katika bahari ya kina kirefu (deep sea) katika Mikoa ya Lindi na Mtwara.

ix) Utekelezaji wa Kanuni ya Vituo vya Mafuta Vijijini (*The Petroleum ((retail operations in townships and villages) rules, 2020 gn 818*)

Mheshimiwa Spika, Mwaka 2020, Wizara ya Nishati kupitia EWURA iliandaa Kanuni mahsusi kwa ajili ya vituo vya mafuta vijiji na kwenye miji midogo “***The Petroleum (retail operations in townships and villages) Rules, 2020 GN No. 818***”. Lengo la Kanuni hizi ni kurahisisha mahitaji ya kupata vibali vya ujenzi na leseni kutoka EWURA ili kurahisisha uwekezaji wa vituo vya mafuta vijijini na katika miji midogo.

Mheshimiwa Spika, Kanuni hizi zimeleta mafanikio ambayo ndiyo msingi wa utungwaji wake kwani kumekuwa na ongezeko la vituo vya mafuta vijijini na katika miji midogo kutoka **vituo 165** (Septemba, 2020) hadi **vituo 318** (Septemba, 2022) sawa na ongezeko la **asilimia 48**.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio hayo, kumekuwa na changamoto zifuatazo:-

- a. Gharama kubwa za vibali kutoka taasisi mbalimbali nchini zikiwemo Halmashauri, Zimamoto, TANROAD, TARURA, NEMC na OSHA;
- b. Maeneo ya Vijijini kutokuwa na mitaji imesababisha Wafanyabiashara wengi vijijini kushindwa kujenga vituo vya mafuta na hivyo kupunguza kasi ya ujenzi wa vituo;
- c. Upatikanaji wa wasambazaji wa mafuta kwa wenye vituo vya mafuta vya vijijini ni mgumu kutokana na ujazo mdogo wa matenki; na
- d. Utaratibu wa utunzaji, usafirishaji na usalama wa fedha kutoka kwenye vituo vya vijijini kutokana na ukweli kuwa taasisi za fedha sehemu hizi ni haba.

x) Ziara ya Mafunzo katika Sekta ya Nishati

Mheshimiwa Spika, Kamati ilifanya ziara ya mafunzo katika Mkoa wa Mtwara, Lindi na Dar Es Salaam. Ziara hizo zililenga kujionea na kujifunza utekelezaji wa miradi iliyo chini ya Wizara ya Nishati inayohusu Gesi na Umeme. Kamati ilitembelea maeneo yafuatayo:-

a. Visima vya kuzalisha gesi vya Msimbati/Mnazi Bay - Mtwara

Mheshimiwa Spika, Visima hivi vinaendeshwa na Kampuni ya Morel & Prom katika eneo ambalo lina jumla ya visima vinne (4) vilivyopo nchi kavu na

kimoja (1) kipo baharini. Visima hivi vitano (5) vina uwezo wa kuzalisha **futi za ujazo Milioni 90** kwa siku ambazo huchukuliwa na TANESCO na GASCO kwa ajili ya uzalishaji wa umeme, matumizi ya nyumbani lakini pia matumizi mbalimbali kama kutengeneza saruji kwa Kampuni ya Dangote. Aidha, Maurel & Prom wana kiwanda cha kuchakata gesi katika kitalu cha Mnazi bay chenye uwezo wa kuchakata hadi **futi za ujazo 10** kwa siku za gesi ambayo inatumika kwa ajili ya uzalishaji wa umeme, nishati ya uendeshaji wa viwanda, matumizi ya kupikia majumbani na kwenye magari.

b. Mitambo ya Kuchakata Gesi Asilia-Madimba

Mheshimiwa Spika, Kiwanda cha Madimba kina vinu vitatu vyenye ukubwa sawa na uwezo wa kuchakata gesi **futi za ujazo milioni 210** kwa siku (210mmscfd). Kiwanda hiki kilianza kuchakata gesi asilia mwezi Septemba 2015 kwa kuchakata gesi ghafi kwa wastani wa **25 - 45 mmscfd** kutoka katika kitalu cha Mnazi Bay kinachoendeshwa na kampuni ya Morel and Prom (M&P). Kwa sasa matumizi ya gesi asilia yameongezeka na kiasi cha wastani wa **futi za ujazo milioni 85 - 90** kinachakatwa kwa siku.

Mheshimiwa Spika, Mitambo hii inasimamiwa na kuendeshwa Kampuni tanzu ya GASCO. Kamati ilijionea uwekezaji mkubwa uliofanyika na ilifarijika

kutokana na Kituo chote kuendeshwa na Wazawa kwa ufanisi na usalama wa hali ya juu; ambapo kwa kipindi cha miaka 5 jumla ya saa 1400 za kazi zimetumika na hakuna ajali yoyote iliyotokea. **Kamati inapongeza sana kazi nzuri inayofanywa na wazawa hawa.**

c. Kitalu cha Gesi cha Ntorya

Mheshimiwa Spika, Kamati ilitembelea kitalu cha gesi cha Ntorya na kushuhudia kazi ya ukusanyaji wa data ikiendelea. Aidha, tayari kuna visima vimechimbwa vyenye uwezo wa kuzalisha jumla ya futi za ujazo za gesi Milioni 30. Eneo hili ambalo kwa ujumla ni la PSA ya Ruvuma kwa sasa lipo chini ya Ubia wa Kampuni ya **ARA asilimia 75** na **Ndovu Resources asilimia 25.**

d. Mitambo ya Kuzalisha Umeme ya Kinyerezi II

Mheshimiwa Spika, Kamati ilitembelea Kituo cha kuzalisha umeme cha Kinyerezi II. Kituo kina mitambo nane (8) ambapo sita (6) inatumia gesi asilia (*gas turbines*) na 2 inatumia mvuke (*steam turbines*). Kamati ilijulishwa kuwa Mitambo sita inayotumia gesi kuzalisha umeme imefungiwa Mitambo ya kuchemsha maji kupata mvuke na kisha mvuke huo kutumika kwenye Mitambo mingine Miwili ili kuzalisha Umeme.

Mheshimiwa Spika, kama ilivyokuwa kwa miradi ya Mtwara, Uendeshaji wa kituo hiki unafanywa na wataalam wazawa kwa asilimia 100. Aidha, matengenezo kinga (*Preventive maintenance*) ya mitambo yamekuwa yakifanyika ipasavyo kwa kufuata maelekezo ya watengeneza mitambo (*Original Equipment Manufacturers*).

Mheshimiwa Spika, kwa ujumla katika ziara hiyo Kamati imebaini pamoja na kazi nzuri inayofanywa na wazawa bado maslahi yao siyo ya kuridhisha. **Ni Rai ya Kamati kuwa, ni vyema maslahi ya wataalam hawa yaboreshwe.**

b) Wizara ya Madini

Mheshimiwa Spika, Kupitia Wizara ya Madini, Kamati ilpokea, ilichambua na kujadili Taarifa mbalimbali kama ifuatavyo:-

i) Hatua iliyofikiwa katika kuhuisha Sera ya Madini ya Mwaka 2009

Mheshimiwa Spika, Sera ya Madini ya mwaka 2009 inalenga katika kufungamanisha Sekta ya Madini na Sekta nyingine za uchumi, kuboresha mazingira ya uwekezaji, kuongeza faida zitokanazo na uchimbaji madini, kuboresha mazingira ya kisheria, kuimarisha uwezo wa usimamizi wa Sekta ya Madini, kuendeleza wachimbaji wadogo, kukuza na kuwezesha uongezaji

thamani wa madini na kuimarisha usimamizi wa mazingira.

Mheshimiwa Spika, Kumekuwa na mafanikio mbalimbali yaliyopatikana kutokana na uwepo wa Sera hiyo. Baadhi ya mafanikio hayo ni pamoja na kutungwa kwa Sheria mbalimbali ikiwemo Sheria ya Madini, Sura 123 na kanuni zake. Vilevile Sheria mbalimbali zinazohusiana na masuala ya fedha zilifanyiwa marekebisho kwa lengo la kuweka mfumo wa kifedha wenye ushindani na unaotabirika kwa wawekezaji katika Sekta ya Madini.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio hayo, Kamati imebaini uwepo wa changamoto zikiwemo za kitakwimu ambazo zimepitwa na wakati na zinahitaji kuhuishwa. Kamati ilihakikishiwa kuwa Wizara inaendelea na tathmini ya sera hii na baada ya kukamilika kwa hatua hiyo, itaratibu zoezi la ukusanyaji wa maoni ya Wadau mbalimbali ndani na nje ya Wizara. Aidha, hatua itakayofuata baada ya maoni ya wadau ni kuandaa rasimu ya sera na mkakati wa utekelezaji wake.

Mheshimiwa Spika, Kamati inasisitiza kuwa, mchakato huu wa kupokea maoni ya wadau ukamilike haraka ili Rasimu ya Sera hiyo itoke mapema kwa manufaa ya Taifa hili na ustawi wa wananchi.

ii) Mpango wa Serikali wa kuandaa Mkakati wa kuendeleza Madini (Mineral Development Strategy-MDS)

Mheshimiwa Spika, Mkakati wa Uendelezaji wa Sekta ya Madini (MUSM) ni mpango utakaosaidia kuiongoza Serikali kuchukua hatua stahiki zinazolenga kukuza na kudumisha ukuaji wa Sekta ya Madini. Lengo ni kuliwezesha Taifa kupata manufaa makubwa zaidi kutoka kwenye Sekta ya Madini. Aidha, Mkakati huu unalenga kuhakikisha uwajibikaji na kuweka mipango itakayowezesha kuendeleza shughuli za uchimbaji na biashara ya madini kwa tija.

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini Wizara haina Mkakati huu ambao ni nyenzo muhimu sana katika kuhakikisha wananchi wananufaika na rasilimali hii muhimu na hivyo kuleta ustawi kwao ambao ndiyo msingi Mkuu wa uwepo wa Serikali. Kwa sasa Wizara imeunda timu ya wataalam inayohusisha taasisi zilizopo chini ya Wizara kwa kuzingatia taaluma mbalimbali pamoja na Mpango kazi wa utekelezaji wa Mpango huo. **Ni Rai na matarajio ya Kamati kuwa kazi hii itafanywa kwa haraka na kwa ufanisi ili kukuza na**

kudumisha ukuaji wa Sekta ya Madini nchini kwa manufaa ya nchi na watu wake.

iii) Hali ya Uendeshaji wa Masoko ya Madini nchini;

Mheshimiwa Spika, Matarajio makuu ya uanzishwaji na uwepo wa masoko ya madini nchini ni pamoja na kusaidia wachimbaji wadogo kupata uhakika wa huduma ya masoko kwa madini yao, upatikanaji wa bei stahiki za madini yanayouzwa na wachimbaji na wafanyabiashara wadogo wa madini; Uwazi katika biashara ya madini; Upatikanaji wa mapato stahiki ya Serikali kupitia tozo za mrabaha na ada ya ukaguzi kutokana mauzo ya madini kwenye masoko; Upatikanaji wa takwimu sahihi za uzalishaji na mauzo ya madini yanayozalishwa na kuuzwa na wachimbaji pamoja na wafanyabiashara wa madini nchini kupitia masoko na Kupungua kwa matukio ya utoroshwaji wa madini nchini kutokana na kuanzishwa kwa mfumo rasmi unaorahisisha biashara ya madini kufanyika nchini.

Mheshimiwa Spika, Takwimu zinaonesha kuwa, kuanzia mwezi Machi, 2019 hadi kufikia mwezi Juni, 2022 usimamizi wa masoko ya madini nchini umeendelea kuimarika ambapo kiasi cha kilogramu **51,539.61** za dhahabu; karati **58,747.78** za madini ya almasi; kilogramu **606,253.82** za madini ya bati; kilogramu **284,670.66** na karati **344,370.28** za tanzanite; na

kilogramu **10,985.79** na karati **65,033.72** za madini ya vito mbalimbali kiliuzwa kupitia masoko hayo na kuipatia Serikali jumla ya **Shilingi bilioni 422.32**.

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umegundua kuwa, mchango wa mapato yatokanayo na masoko ya madini umeongezeka kutoka **asilimia 2.62** toka kuanzishwa kwake hadi kufikia asilimia **28.36** katika Mwaka wa Fedha 2021/22 sawa na ongezeko la **asilimia 25.74**. **Kamati inaipongeza sana Wizara kwa jitihada hizi.**

Mheshimiwa Spika, **Kamati inaipongeza Wizara kwa jitihada hizi kwani zitasaidia katika kuhakikisha Taifa na wananchi kwa ujumla wananufaika na rasilimali ya madini.**

iv) Hali ya Kiwanda cha kusafisha dhahabu nchini (Mwanza Gold Refinery)

Mheshimiwa Spika, Kiwanda cha kusafisha dhahabu kilichopo Mwanza ni miongoni mwa viwanda vikubwa vya kusafisha dhahabu katika bara la Afrika. Kiwanda kipo chini ya Kampuni ya ubia ya Mwanza Precious Metals Refinery Ltd ambayo inamilikiwa na STAMICO kwa **asilimia 25** na wabia (kampuni za Rozela ya Dubai na ACME ya Singapore) wanaomiliki **asilimia 75**. Kwa mujibu wa mkataba hisa za STAMICO zitaongezeka hadi kufikia **asilimia 30** baada ya miaka mitano na

baada ya hapo hisa hizo zitakuwa zikiongezeka kwa **asilimia 5** kila baada ya miaka miwili hadi kufikia **asilimia 51** (*majority shareholder*) na wabia kuwa na **asilimia 49**.

Mheshimiwa Spika, Ujenzi wa kiwanda hiki ulianza rasmi tarehe 15 Machi, 2020 na kukamilika mwezi Desemba 2020 kwa gharama ya **dola za Marekani milioni 7.2** Kwa sasa miundombinu wezeshi ya kuendesha kiwanda tayari imekamilika.

Mheshimiwa Spika, katika kipindi cha awali cha majaribio (Aprili hadi Juni, 2021) kiwanda kilinunua dhahabu halisi (*pure gold*) kiasi cha **kilogramu 146.85** zenye thamani ya **dola za Kimarekani Milioni 8.5**. Aidha, kiwanda kilinunua **kilogramu 24** za madini ya fedha zenye thamani **dola za Kimarekani 17,760** kutoka kwa wachimbaji wadogo, madalali (*dealers/brokers*) na wafanyabiashara kutoka Jamhuri ya Afrika ya Kati. Dhahabu kutoka Afrika ya Kati ni **gramu 7,472.11** ambayo thamani yake ni **Shilingi milioni 519.4**. Hii ni ishara njema kuhusu upatikanaji wa dhahabu kutoka nje ya nchi na imeongeza uzalishaji wa kiwanda.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio hayo Kamati imebaini kuwa Kiwanda kilisimamisha uzalishaji wake mwezi Agosti 2021 kutokana na kukosa ithibati kwani ili bidhaa inayozalishwa iweze kutambuliwa katika masoko ya Ndani na Nje ya Nchi ni lazima ikidhi vigezo

vya kimataifa yaani '**International Organization for Standardization (ISO)**'. Taarifa ya Wizara ya mwezi Januari, 2023, inaonesha imekamilisha hatua 3 kati ya 6 zinazotakiwa katika mchakato wa kupata Ithibati. Aidha, inatarajiwa kuchukua hadi miezi minne kuanzia sasa kukamilika kwa hatua zilizobaki.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilibaini kuwepo kwa mkanganyiko wa wabia kusimamisha uzalishaji ili kupisha zoezi la Ithibati, uhalisia zoezi la Ithibati liende sambamba na kufanyika kwa uzalishaji. Pamoja na uchelewaji wa upatikanaji wa Ithibati kumekuwa na changamoto ya upatikanaji wa malighafi endelevu na ya kutosha kwa ajili ya kiwanda hivyo kuchelewesha wakaguzi wa kiwanda ambao wanatakiwa kuendelea na hatua za ukaguzi wakati kiwanda kinaendelea kufanya kazi ya kusafisha dhahabu.

v) Mafanikio na changamoto za utoaji na upatikanaji wa huduma kwa jamii (Corporate Social Responsibility)

Mheshimiwa Spika, Wizara ya Madini kupitia Tume ya Madini imepewa Jukumu la kusimamia na kufuatilia utekelezaji wa Mipango ya Wajibu wa Kampuni kwa jamii (CSR) kama ilivyoelekezwa kwenye kifungu cha 22(u) cha Sheria ya Madini Sura 123⁵. Kifungu hiki kinamtaka mmiliki wa leseni ya madini kila mwaka kuandaa Mpango unaoaminika (*Credible CSR Plan*) ambao umekubaliwa kwa pamoja na Mamlaka ya

⁵ <https://www.madini.go.tz/media/Miscellaneous-amendment-no.-7-of-2017-clean-copy-final-Hansard-CHAPA.pdf>

Serikali za Mitaa kwa kushauriana na Waziri anayehusika na Serikali za Mitaa (TAMISEMI) pamoja na Waziri anayehusika na masuala ya fedha. Mpango unatakiwa kuzingatia mambo ya mazingira, kijamii, kiutamaduni na kiuchumi kwa kutoa kipaumbele kwa jamii inayozunguka mgodi.

Mheshimiwa Spika, tangu Sheria ya Madini, Sura 123 ilivyofanyiwa maboresho na kuwekewa kifungu cha 105 ambacho kinaelezea utaratibu mzima wa kuandaa na kutekeleza mipango ya wajibu wa kampuni kwa jamii, kumekuwa na mafanikio ikilinganishwa na kipindi cha nyuma ambapo kampuni zilikuwa zikiwajibika kwa jamii kwa utaratibu wanaojiamulia. Takwimu zinaonesha kuwa, tangu kufanyika kwa maboresho hayo, zaidi ya **Shilingi Bilioni 33.5** zimetumika katika miradi mbalimbali iliyotekelezwa na wamiliki wa leseni za madini katika mikoa mbalimbali hapa nchini wakiongozwa na Mgodi wa Dhahabu wa Geita ambao umetumia zaidi ya Shilingi **Bilioni 13.6** kama inavyoonekana kwenye **Kielelezo Na. 8.**

KIELELEZO NA. 7: Kiasi kilichotumika kwa CSR kwa baadhi ya Migodi nchini kwa Kipindi cha 2019 - 2022

MGODI	KIASI CHA FEDHA ZA CSR
Geita Gold Mining Limited	13,613,937,674.00
North Mara Gold mine Limited	6,841,743,931.00
Williamson Diamonds Limited	204,604,960.00
Bulyanhulu Gold Mine Limited	6,339,393,000.00
Pangea Minerals Limited	5,380,880,226.93
Mantra Tanzania Limited	143,805,200.00
Dangote Cement Limited	523,752,415.00
Uranex (Tanzania) Limited	18,752,000.00
Busolwa Mining Limited	15,050,000.00
Cata Mining Company Limited	48,496,454.50
Lake Cement Limited	148,552,346.00
Shanta Mining Company Limited	184,535,900.00
Zem Development (T) Co. Limited	46,455,000.00
JUMLA	33,509,959,107.43

Chanzo: Taarifa ya Wizara ya Madini Oktoba 2022

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio yaliyoelezwa, Kamati imebaini changamoto kuu mbili ambazo zimekuwa ni kikwazo katika utekelezaji wa CSR:-

- Baadhi ya Halmashauri kutotekeleza Miradi kwa Wakati hasa zenye migodi mikubwa na hivyo kusababisha uandaaji wa mpango wa miaka inayofuata kuwa mgumu kutokana na sera ya kampuni ya usimamizi wa fedha; na
- Uelewa Mdogo wa baadhi ya Kampuni za Madini juu ya wajibu wa Kampuni kwa jamii hasa wamiliki wa leseni za uchimbaji wa kati na mdogo. Kampuni

nyingi zimekuwa zikiona suala la uwajibikaji kwa jamii ni suala la hisani hivyo kutofuata matakwa ya Sheria.

vi) Hatua iliyofikiwa katika kuandaa Kanuni za huduma kwa jamii (*Corporate Social Responsibility Regulations*)

Mheshimiwa Spika, Kwa muda mrefu Kamati imekuwa ikishauri juu ya umuhimu wa kuandaliwa kwa Kanuni za Huduma za Jamii ili kuhakikisha kunakuwa na mwongozo sahihi wa utoaji wa huduma kwa Jamii zinazozunguka migodi.

Mheshimiwa Spika, Wakati wa utekelezaji wa Sheria kuhusu CSR kumejitokeza changamoto mbalimbali na hivyo kusababisha tofauti za kimaendeleo ikiwa ni pamoja na namna bora ya matumizi ya fedha hizo . Kamati inaipongeza Serikali kwa kuona ipo haja ya kuwa na kanuni zitakazosimamia masuala ya CSR ili kuboresha na kuweka usawa kwenye matokeo ya utekelezaji miradi hiyo Kamati imearifiwa kuwa Wizara imekamilisha Rasimu ya Kanuni za Madini (Wajibu wa Wamiliki wa Leseni za Madini kwa Jamii) za Mwaka 2022. Uandaji wa Rasimu ya Kanuni tajwa umezingatia matakwa ya Sera ya Madini ya Mwaka 2009 ambayo, pamoja na mambo mengine, inaelekeza umuhimu wa kuimarisha ushiriki wa jamii katika miradi ya madini na kuhimiza kampuni za madini kuongeza uwajibikaji kwa jamii. Aidha, Rasimu ya Kanuni husika imetungwa kwa mujibu wa Kifungu cha 129 cha Sheria ya Madini, Sura

123 kinachompa mamlaka Waziri wa Madini ya kutunga kanuni.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipata fursa ya kuzipitia Kanuni hizo ambazo ni muhimu kwa kuwa zinalenga kuondoa mapungufu yaliyokuwepo katika utekelezaji kwenye eneo la wajibu wa wamiliki wa leseni za madini kwa jamii (CSR) kwa watekelezaji ikiwa ni sehemu ya matakwa ya Sheria ya Madini, Sura 123. **Ni Rai ya Kamati kuwa wadau wote muhimu wapate fursa ya kuzipitia na kutoa maoni yao kabla ya kuzitangaza.**

vii) Hatua zilizofikiwa katika Utekelezaji wa miradi ya madini yenye ubia baina ya Serikali na Sekta Binafsi nchini

Mheshimiwa Spika, utekelezaji wa miradi yenye ubia baina ya Serikali na Sekta binafsi nchini unafanywa kwa mujibu wa sheria ya Madini, Sura ya 123 kupitia Kifungu cha 10 ambayo inatoa nafasi kwa Serikali kushiriki katika miradi ya uchimbaji madini kwa miradi yenye leseni za uchimbaji wa kati na uchimbaji mkubwa, kwa kumiliki hisa huru au zisizolipiwa (*Non dilutable free Carried Interest*) zisizopungua **asilimia 16**. Kufuatia matakwa hayo ya kisheria, Kamati ya Kitaifa ya Majadiliano (GNT) na Kamati ya Majadiliano ya Wizara ya Madini (MMTC) zimefanya majadiliano na baadhi ya wawekezaji na kukubaliana kuhusu Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kuwa na hisa katika miradi hiyo.

Mheshimiwa Spika, Tayari Serikali kupitia Wizara ya Madini na Msajili wa Hazina imetia saini Mikataba (*Framework agreements*) ya ushiriki kwenye miradi sita (6) ya uchimbaji mkubwa wa madini. Utiaji saini huu ulipekea kuundwa kwa kampuni hizo na umiliki wa hisa na hatua za utekelezaji wake ni kama inavyoonekana kwenye **Kielelezo Na.9**

KIELELEZO NA. 8: Hali ya Umiliki wa Hisa na Hatua za utekelezaji wa Miradi ya Ubia baina ya Serikali na Sekta Binafsi

KAMPUNI	% SERIKALI	% MWEKEZAJI	HATUA YA UTEKELEZAJI ILIYOFIKIWA
Twiga Corporation Ltd	16	84	Mgodi unaendelea na uzalishaji.
Tembo Nickel Corporation LTD	16	84	Mradi unaendelea na hatua ya ukamilishaji wa Mapitio ya Taarifa ya Upembuzi Yakini na Uthaminishaji, ulipaji wa fidia na uhamishaji wa wanachi watakaopisha mradi. Vilevile, taratibu za kupata eneo la ujenzi wa Mitambo ya Kusafisha Madini (Kahama Multi Element Refinery Plant) zinaendelea kwa kushirikiana na uongozi wa Wilaya ya Kahama. Uzalishaji wa madini ya nickel unatarajiwa kuanza katika robo ya nne (4) yam waka 2025.
Sotta Mining Corporation Ltd	16	84	Mradi unaendelea na hatua ya ujenzi wa mgodi, uthaminishaji, ulipaji wa fidia na uhamishaji wa wananchi watakaopisha mradi.
Faru Graphite Corporation LTD	16	84	ujenzi wa Mgodi na kufanya mapitio ya mpango wa uthaminishaji, ulipaji wa fidia na uhamishaji wa wananchi watakaopisha mradi.
Williamson Diamonds LTD	37	63	Mgodi unaendelea na uzalishaji.
Nyati Mineral Sands LTD	16	84	Mradi umetolewa leseni Mwezi Oktoba, 2022 na unatarajiwa kuanza shughuli za ulipaji wa fidia na uhamishaji wa wanachi watakaopisha mradi kabla ya kuanza ujenzi wa Mgodi.

Chanzo: Taarifa ya Wizara ya Madini na Usanifu wa Kamati

Mheshimiwa Spika, pamoja na hatua mbalimbali zilizofikiwa za utekelezaji wa miradi hii, Kamati imebaini uwepo wa changamoto kuu mbili zifuatazo:-

- a. Kutokamilika kwa wakati kwa baadhi ya mikataba ya kikodi baina ya Serikali na Wawekezaji hali

iliyosababisha kuchelewa kwa ujenzi wa miundombinu ya migodi kwa baadhi ya miradi; na
b. Kuchelewa kuhuisha taarifa za upembuzi yakinifu (feasibility study) kwa baadhi ya miradi kulingana na hali halisi ya sasa.

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini vilevile kuwa jumla kuna Kampuni mbalimbali zinazomiliki leseni za uchimbaji wa Kati na uchimbaji Mkubwa na zinapaswa kuingia kwenye mfumo wa majadiliano kwa lengo la kuiwezesha Serikali kuwa na hisa. **Hata hivyo, majadiliano kati ya Serikali na Kampuni hizi unakwenda taratibu sana. Kamati inaishauri Serikali kutafuta njia bora itakayoweza majadiliano kufanyika katika kipindi kifupi ili kukidhi matakwa ya Sheria na hatimaye Taifa kuweza kufaidika.**

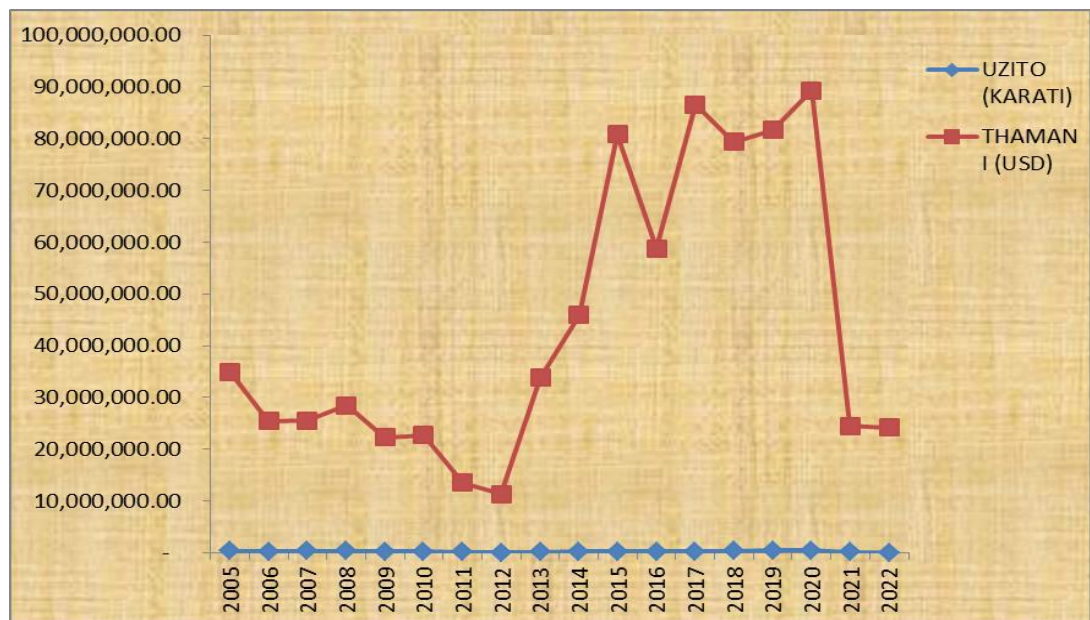
viii) Hali ya uzalishaji wa Madini ya Almasi Nchini

Mheshimiwa Spika, Takwimu za uzalishaji na usafirishaji wa madini ya almasi hapa nchini zilianza kutunzwa katika kanzidata ya *Kimberley Process Certification Scheme* (KPCS) kuanzia mwaka 2004 baada ya Tanzania kujiunga na mfumo wa usimamizi na udhibiti wa biashara ya madini ya almasi ghafi ili kuzuia uwezekano wa almasi kutumika kugharamia vita. Mfumo huu ulianzishwa mwaka 2003 na umeweka miongozo na matakwa ya kimataifa ambapo kila nchi

mwanachama inatakiwa kutimiza katika kusimamia uzalishaji na biashara ya madini ya almasi ghafi.

Mheshimiwa Spika, kiasi cha madini ya Almasi kilichozalishwa na Kampuni ya Williamson Diamond Ltd (WDL), El-Hillal na Wachimbaji wadogo kuanzia Mwaka 2004 hadi kufikia 2021 ni kiasi cha **karati 3,907,315.44** zenye thamani ya dola za marekani **789,215,555** kama inavyoonekana kwenye **Kielelezo Na. 10**. Aidha, Mgodi wa kampuni ya WDL ambao unasifika kwa uzalishaji wake wa almasi za kipekee za rangi ya pinki kwa kipindi cha miaka mitano umezalisha jumla ya **karati 139.93** zenye thamani ya **Dola za Marekani Milioni 48.4**.

KIELELEZO NA. 9: Hali ya Uzalishaji wa Madini ya Almasi Nchini kuanzia 2005 - 2022

Chanzo: Taarifa ya Wizara ya Madini ya Oktoba 2022 na Usanifu wa Kamati

Mheshimiwa Spika, uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa kwa ujumla uzalishaji uliongezeka kuanzia mwaka 2016 hadi 2019 katika mgodi wa almasi wa kampuni ya WDL kutokana na matengenezo yaliyofanyika katika mtambo wake wa uzalishaji, ambapo almasi ndogondogo zenye ukubwa wa chini ya milimita 1 ziliweza kuzalishwa. Vilevile hisa za Serikali zimeongezeka kutoka **asilimia 25** hadi **asilimia 37**.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio hayo, Kamati imebaini uwepo wa changamoto zifuatazo:

- a. Kupungua kwa uzalishaji kulikosababishwa na kusimama kwa uzalishaji katika mgodi wa kampuni ya *El-Hillal Minerals Limited* kwa kipindi cha kuanzia mwaka 2019 hadi sasa, ambapo mgodi huo ulikuwa ukichangia takribani asilimia 2 hadi 3 ya uzalishaji wa almasi nchini kwa mwaka;
- b. Kuongezeka kwa almasi zinazotengenezwa kwenye maabara (*lab grown diamond*) mwaka 2018 kunaashiria vihatarishi vya kupungua kwa uwekezaji wa uchimbaji wa almasi halisi (*natural diamonds*); na
- c. Kusimama kwa uzalishaji wa almasi kwenye mgodi wa kampuni ya Williamson Diamond Limited (WDL) kuanzia mwezi Aprili 2020 hadi Agosti 2021, ili kuhifadhi ukwasi wake baada ya bei ya almasi kuporomoka kutokana na mlipuko wa ugonjwa wa UVIKO 19.

ix) Hali ya uzalishaji wa Gesi ya Helium nchini

Mheshimiwa Spika, moja ya sifa ya gesi ya *helium* ni kuwa gesi ya pili nyepesi kuliko gesi zote baada ya gesi ya *hydrogen*. Kutokana na kuwa na sifa hiyo, gesi hii ndiyo inayotumiwa zaidi katika vyombo vya anga, kama vile *rockets*, *helicopter* na maputo mbalimbali yanayorushwa angani kwa ajili ya utafiti. Mbali na matumizi hayo, gesi ya *helium* hutumika kuendesha mashine za utabibu zijulikanazo kama *MRI scanners*, pia hutumika katika teknolojia ya kutengeneza vifaa vya maabara, mitambo ya nyuklia na vifaa vya kieletroniki.

Mheshimiwa Spika, gesi ya *helium* imegunduliwa katika eneo la bonde la Rukwa. Kwa mujibu wa makadirio yaliyofanyika, inaonesha kwamba gesi ipo kwa kiasi kisichopungua futi za ujazo **bilioni hamsini na nne** (54cf). Aidha, gesi iliyogunduliwa ina uwezo wa kujaza cylinders za **gesi milioni 1.2 za mashine za MRI**. Tayari jumla ya leseni 34 za utafutaji wa gesi ya *helium* zinazomilikiwa na Kampuni Rocket, Antares, Infinite Reserves na Kampuni ya *Helium One* kupitia Kampuni zake tanzu za Njozi, Stahamili na Gogota na leseni 12 za uchimbaji mdogo wa gesi hiyo zinazomilikiwa na Bi. Sarah S. Masasi zimeshatolewa katika Mikoa ya Mbeya, Rukwa, Arusha, Songwe, Simiyu, Manyara, Singida na Dodoma. Aidha Kampuni ya *Helium One Limited* ilianza kufanya uchorongaji mwaka 2018 kwa lengo la kupata kiasi halisi kilichopo katika maeneo ya leseni ili uchimbaji

uanze rasmi. Inatarajiwa uzalishaji, kuanza rasmi mwaka 2025 endapo shughuli za utafiti zitakamilika kama ilivyopangwa na Kampuni ya *Noble Helium Limited* katika maeneo ya bonde la Rukwa, Ziwa Nyasa na Eyasi.

Mheshimiwa Spika, kwa sasa takribani **asilimia 40 hadi 50** ya gesi ya *helium* duniani huzalishwa nchini Urusi na uwepo wa mgogoro kati ya Urusi na Ukraine huenda ukachochea ongezeko la mahitaji ya gesi hii kutoka katika vyanzo vingine ikiwemo Tanzania.

Mheshimiwa Spika, pamoja na kazi nzuri inayafanywa katika kuendeleza rasimali hii, Kamati imebaini changamoto zifuatazo:-

- a. Uendelezaji wa leseni za gesi ya Helium zilizopo kwenye maeneo ya hifadhi unakumbwa na changamoto ya Sheria ya uhifadhi kutumia utaratibu usiofanana na Sheria ya Madini katika kupata ridhaa ya kufanya shughuli za utafutaji katika maeneo hayo; na
- b. Leseni za gesi ya helium zilizopo kwenye maeneo ya mabonde kumekua na mgogoro wa mwingiliano wa shughuli za utafutaji wa mafuta na gesi asilia.

x) Utendaji wa Taasisi ya Jiolojia na Utafiti wa Madini Tanzania (GST)

Mheshimiwa Spika, Taasisi ya Jiolojia na Utafiti wa Madini Tanzania (GST) ilijiwekea jumla ya malengo saba

(7) ya kutekeleza katika Mwaka wa Fedha 2022/2023 kama yalivyoainishwa katika Mpango Mkakati wake wa Miaka Mitano (2020/2021 - 2024/2025. Utekelezaji wa malengo haya saba unajumuisha suala la ukusanyaji wa maduhuli kiasi cha **Shilingi Bilioni 2**. Aidha, GST imepangiwa jumla ya **Shilingi Bilioni 11.6** kutoka katika makusanyo yake.

Mheshimiwa Spika, kufikia Septemba 2022, GST ilipokea jumla ya **Shilingi Bilioni 2.5** sawa na **asilimia 21.5** ya bajeti yote ya Wizara kwa Mwaka 2022/203. Fedha hizi zimewezesha GST kutekeleza baadhi ya majukumu yake iliyojiwekea.

Mheshimiwa Spika, pamoja na kazi nzuri inayofanywa na GST, Kamati imebaini uwepo wa changamoto zifuatazo:-

- a. Upungufu wa wataalamu katika kada za kemia, jiolojia, TEHAMA na uhandisi jiolojia. GST ina kadirio la uhitaji wa idadi ya kada ya kemia (5), jiolojia (12), TEHAMA (4) na uhandisi jioloji (fundisanifu 14);
- b. Mifumo ya TEHAMA ya usimamizi wa taarifa na takwimu zinazozalishwa na kukusanywa na Taasisi kutoendana na mabadiliko ya haraka na ukuaji wa teknolojia;
- c. Upungufu wa vitendea kazi kama vile magari na zanatepe (softwares) kwa ajili ya uchakataji na uhakiki wa taarifa na takwimu za jiosayansi, miundombinu ya kanzidata na vifaa vya ugani; na

- d. Ufinyu wa bajeti katika kukamilisha uanzishwaji wa ofisi za kanda za GST ili kusogeza huduma kwa wadau.

xi) Utendaji wa Kituo cha Jeomolojia nchini (TGC)

Mheshimiwa Spika, katika Mwaka wa Fedha 2022/2023 Kituo kilipanga kutekeleza majukumu mbalimbali. Ili kuwezesha kutekeleza majukumu haya, Kituo kiliidhinishiwa na Bunge **Shilingi Milioni 595**. Kufikia Septemba, 2022, Kituo kimepokea jumla ya **Shilingi Milioni 166** sawa na **asilimia 28** ya fedha iliyoidhinishwa na Bunge kiasi ambacho kimewezesha Kituo kutekeleza baadhi ya majukumu yake iliyojipangia. Aidha, kwa upande wa makusanyo ya maduhuli, Kituo kilipanga kukusanya jumla ya Shilingi **Milioni 250**. Kufikia Septemba 2022 kiasi cha **Shilingi Milioni 166** kilikuwa kimekusanywa sawa na **asilimia 66.7**.

Mheshimiwa Spika, pamoja na kazi zilizofanywa na Kituo, Kamati imebaini uwepo wa changamoto zifuatazo:-

- a. Ukosefu wa watumishi wa kutosha kwani watumishi wengi wameajiriwa kwa ajira za mikataba ya muda mfupi;
- b. Kituo kutoanzishwa kisheria (*Establishment Order*); na
- c. Ufinyu wa miundombinu yakiwemo mabweni ya kulala wanafunzi na upungufu wa vitendea kazi kama magari.

xii) Hali ya umiliki wa Kitalu C Mererani na hatua iliyofikiwa katika uendelezaji wa shughuli za uchimbaji katika leseni hiyo

Mheshimiwa Spika, Kampuni ya *Franone Mining & Gems Limited (FMGL)* ilipata leseni rasmi tarehe 28 Julai, 2022 baada ya kukamilika kwa hatua mbalimbali ikiwemo Tume ya Madini kujiridhisha na uwezo wa Kampuni. Hatua hii ilitokana na Kampuni za awali yaani Shirika la Madini la Taifa (*STAMICO*) na Kampuni ya *TanzaniteOne Mining Limited (TML)* zilizopewa leseni za uchimbaji katika eneo hili kutojiendesha kwa Tija na kuwa na manufaa madogo kwa Serikali hali iliyopelekea mradi kusimama mnamo Novemba, 2017.

Mheshimiwa Spika, hatua mbalimbali zimechukuliwa kuhakikisha mgodi unafanya kazi vizuri. Baadhi ya hatua zilizofikiwa ni pamoja na:-

- a. Kuboreshwa kwa miundombinu ya mgodi kwa ujumla wake kama vile (*main shaft*), marekebisho ya reli kwa ajili ya kuruhusu kiberenge kupita;
- b. Kufungwa kwa mitambo mipya inayotumia teknolojia ya kisasa ya uendeshaji wa mgodi ;
- c. Kuboreshwa kwa mifumo ya umeme ikiwa ni pamoja na kusimikwa kwa kangavuke kubwa mbili zenye ukubwa wa KV350, transfoma ya ukubwa wa KV 500 na njia mpya ya umeme kwa kujenga kituo kidogo cha kupokelea umeme (*sub-station*)

- unaotumika katika mgodi huo pekee katika kuendesha mitambo ya shughuli za uchimbaji madini; na
- d. Kufungwa kwa mifumo ya utoaji wa maji, udongo na hewa

Mheshimiwa Spika, kufuatia maboresho hayo, Kampuni imefanikiwa kuzalisha jumla ya **kilo 7.42** za madini ya Tanzanite yaliyokuwa na *grades* tofauti yenye thamani ya **Shilingi 88,145,721.49** ambapo Serikali itapata mapato ya jumla ya **Shilingi 6,170,250**. Kamati inashauri matokeo haya iwe chachu ya uendelezaji wa muda mrefu wa madini ya *Tanzanite* kwa kuwekeza zaidi kwenye utafiti wa chini ya ardhi unaofanyika sasa (*underground mineral exploration*) ili kuweza kupata njia bora zenye uzalishaji mkubwa. Kutokana na umuhimu wa kitalu hiki, na kwa kuzingatia upekee wa Madini ya Tanzanite Ulimwenguni, Serikali iharakishe majadiliano na mmiliki wa Leseni ya kitalu hiki ili kuliwezesha Taifa kuweza kumiliki hisa kama ambavyo sheria ya madini inaagiza.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio hayo, Kamati imebaini changamoto zifuatazo:-

- a) Kukatika mara kwa mara kwa umeme wa Gridi ya Taifa hali inayosababisha kuongezeka kwa gharama za uendeshaji sambamba na

kuendelea kwa utoroshaji wa madini hayo nje ya nchi.

- b) Eneo ambalo liliingizwa kimakosa kwenye ramani ya Kitalu C ugawaji wake ufanyike kwa makini ili usizalishe changamoto ya mitobozano.

xiii) Mpango wa Serikali kuanza Kununua Dhahabu

Mheshimiwa Spika, Serikali kupitia Benki Kuu ya Tanzania (BoT) kuanzia mwaka 1990 hadi 1994 iliwahi kununua Dhahabu. Zoezi hilo lilifanyika kwa lengo la kuwezesha BoT kuwa na akiba ya dhahabu (*monetary gold reserve*) na pia kununua dhahabu iliyokuwa ikizalishwa kwa wingi na wachimbaji wadogo lakini ilikuwa haina soko na hivyo kuchochea vitendo vya utoroshaji.

Mheshimiwa Spika, Madini ya dhahabu hutumika kama dhamana ya kupata na kulipa madeni ya nchi na kuilinda thamani ya fedha ya nchi. Aidha, inaweza kutumika pia wakati wa misukosuko ya kiuchumi inapoathiri nchi husika na kwamba akiba hiyo (*monetary gold reserve*) hutunzwa katika Benki Kuu ya nchi.

Mheshimiwa Spika, BoT ilisitisha kununua dhahabu kutokana na hasara iliyopata iliyosababishwa na kushindwa kuhakiki kiwango cha ubora wa dhahabu kabla ya kununua. Hata hivyo, Taarifa ya hivi karibuni inaonesha kuwa kuanzia Novemba 2022, BoT imeanza

ununuzi wa dhahabu baada ya kukamilika kwa Miongozo na Taratibu mbalimbali za ununuzi wa dhahabu hapa nchini.

Mheshimiwa Spika, kufuatia mafanikio ya Sekta ya Madini nchini, Kamati imekuwa ikishauri Serikali kuona umuhimu wa kuanza kununua dhahabu ili kuliwezesha Taifa kuwa na hifadhi yake ambayo italisaidia kudhibiti thamani ya fedha yake. Kwa upande wake, Serikali kupitia BoT, imekuwa ikisisitiza kuwa ununuzi wa dhahabu utaanza pindi viwanda vya kusafisha dhahabu vitakapoanza kazi na kuweza kusafisha dhahabu kwa ubora wa kiwango cha **asilimia 99.99**.

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini masuala yafuatayo:-

- a. Hadi sasa kuna Viwanda Vinne vya kusafisha Dhahabu hapa nchini, hivyo Serikali ina wajibu wa kuhakikisha kuwa kunakuwa na mazingira wezeshi yatakayosaidia viwanda vya kusafisha dhahabu kupata dhahabu ghafi kwa ajili ya kusafishwa;
- b. Serikali imepunguza mrabaha wa dhahabu inayouzwa kwenye viwanda kutoka **asilimia 6** hadi **asilimia 4** jambo ambalo limechochea kuongezeka kwa upatikanaji wa dhahabu;
- c. Jumuiya ya Afrika Mashariki ilikubaliana kuwa na umoja na sarafu ifikapo mwaka 2024, Kamati

inaona ipo haja ya Serikali kufanya jitihada zaidi katika ununuzi wa dhahabu ili kuwezesha Taifa letu kuingia kwenye Umoja huo likiwa na sarafu yenye nguvu/imara.

Mheshimiwa Spika, Ni Rai ya Kamati kuwa, dhahabu itakayonunuliwa iwe ni ile tu ambayo imesafishwa kwenye viwanda vyetu na kufikia ubora wa asilimia 99.99

xiv) Chanzo, madhara na hatua zilizochukuliwa kutokana na kupasuka kwa Bwawa la tope la Mgodini wa Almasi wa Williamson Diamond Ltd

Mheshimiwa Spika, mnamo tarehe 7 Novemba, 2022, ukuta wa Bwawa (*slimes dam*) la Mgodini wa Williamson Diamond ulipasuka na inakadiriwa kiasi cha **mita za ujazo milioni 16.8 za tope** zilimwagika kutoka katika bwawa hilo na kusambaa kwenye mazingira. Chanzo cha kupasuka kwa ukuta wa bwawa hilo ni udhaifu wa ukuta wa bwawa kutokana na udongo kutoshikana vizuri hali iliyosababisha kujitokeza kwa nyufa ndogondogo (*micro-fractures*) na tetemeko la ardhi lililotokea katika mikoa ya Dodoma na Geita tarehe 7 Novemba, 2022.

Mheshimiwa Spika, pamoja na maelezo yaliyotolewa kuhusu sababu za kupasuka kwa bwawa hilo, Kamati imebaini kuwa mgodini ulishindwa kuchukua hatua madhubuti na kwa wakati ili kudhibiti hatari hiyo.

Kupasuka kwa bwawa hilo kumeleta madhara kwa jamii ikiwa ni pamoja na nyumba na mashamba kufukiwa na tope; kukosekana kwa huduma ya maji kwa matumizi ya nyumbani kwa wananchi waliopo vijiji vya jirani kutokana na bwawa la maji la New Almasi linalotumika kwa matumizi hayo kujaa tope kutoka kwenye bwawa lililopasuka; uchafuzi wa mazingira yaliyo ndani ya leseni ya mgodi; kufungwa kwa baadhi ya njia zinazounganisha eneo moja na jingine zilizokuwa zinatumiwa na wananchi; na kusimama kwa uzalishaji wa mgodi na hivyo kusababisha kukosekana kwa mapato kwa kampuni na Serikali.

Mheshimiwa Spika, kufuatia changamoto hii, Kamati ilielezwa hatua zilizo chukuliwa na Serikali ikiwa ni pamoja na:-

- a. Kukamilisha ujenzi wa mifereji mbadala ya kuzunguka eneo lote lililofunikwa na tope kwa ajili ya kupitisha maji na pia kuzuia umwagikaji wa tope kwenda kwenye mazingira ya wananchi;
- b. Kukamilisha ujenzi wa barabara kuzunguka eneo lililofunikwa na tope ili kuwezesha kufanya ukaguzi wa eneo husika muda wote;
- c. Kukamilisha ujenzi wa ukuta/tuta katika maeneo yote yenye tope yaliyoanishwa ili kuzuia uwezekano wa tope hilo kutiririka kwenda kwenye mazingira ya wananchi;

- d. Kuimarisha ukuta wa bwawa la New Almasi ili kuzuia uwezekano wa kupasuka na tope kusambaa kwenda maeneo ya wananchi;
- e. Kumaliza zoezi la tathmini (*valuation*) kwa eneo lililoathirika na tope kwa ajili ya fidia, ambapo tathmini imefanyika kwa eneo lenye ukubwa wa ekari 558;
- f. Kuendelea kutoa gharama ya pango pamoja na huduma za kijamii (chakula, nguo, posho ya kujikimu, dawa na mahitaji ya shule kwa watoto) kwa wananchi wapatao 145, ambao nyumba zao zimeathiriwa na tope; na
- g. Mgodini kupewa adhabu na NEMC ya kulipa faini ya jumla ya **Shilingi bilioni moja** kutokana na uchafuzi wa mazingira kwa tukio la kupasuka kwa bwawa hilo.

Mheshimiwa Spika, Ni Rai ya Kamati kuwa ili kudhibiti matukio ya kupasuka kwa mabwawa ni vyema kukafanyika ukaguzi wa mara kwa mara kwenye migodi na maeneo ya uchimbaji nchini ili kubaini mapungufu mbalimbali na kuelekeza migodi husika kurekebisha mapungufu hayo. Aidha, kwa wananchi wote walioathiriwa na tope ni muhimu tathmini ifanywe haraka walipwe fidia inayoendana na thamani ya mali zao kwa sasa.

2.2 Yaliyobainika wakati wa ufuatiliaji wa Sekta

Mheshimiwa Spika, kufuatia ufuatiliaji uliofanywa na Kamati kwa Wizara inazosisimamia kwa mujibu wa Kanuni⁶. Kamati imebaini uwepo wa changamoto mbalimbali ambazo kwa kiasi kikubwa zinakwamisha lengo la nchi katika ustawi wa wananchi⁷. Katika ufuatiliaji huo, Kamati imebaini masuala yafuatayo:-

- 2.2.1** Bajeti za Wizara hazitoki kwa wakati. Kwa mfano kufikia Disemba upatikanaji upo chini ya **asilimia 40** kwa Wizara zote mbili;
- 2.2.2** Utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo upo nyuma ya muda uliopangwa. Kwa Mfano Bwawa la Kufua Umeme la Julius Nyerere, Rusumo na Kinyerezi I Extension;
- 2.2.3** Upatikanaji wa Umeme nchini bado hauridhishi kutokana na baadhi ya maeneo umeme kuendelea kukatikakatika;
- 2.2.4** Utekelezaji wa Miradi ya REA kwa baadhi ya maeneo siyo wa kuridhisha;
- 2.2.5** Bei ya mafuta kuendelea kuwa juu kutokana na sababu mbalimbali zikiwemo za miundombinu duni katika bandari ya Dar Es Salaam inayochangia meli kuchelewa kushusha mafuta;
- 2.2.6** Ukosefu wa Maabara za kupima sampuli za mafuta katika bandari ya Tanga na Mtwara;
- 2.2.7** Kuchelewa kwa mchakato wa kutungwa kwa Sheria ya Jotoardhi;
- 2.2.8** Kusuasua kwa utoaji na upatikanaji wa huduma kwa jamii (*Corporate Social Responsibility*);

⁶ Nyongeza ya nane (7) !1) (d) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Juni, 2020

⁷ Ibara ya 8 (1) (b) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977

2.2.9 Kupasuka kwa Bwawa la tope la Mgodini wa Almasi wa Williamson Diamond Ltd; na

2.2.10 Mpango wa Serikali kuanza kununua dhahabu

SURA YA TATU

3.0 MAONI NA MAPENDEKEZO

3.1 Maelezo ya Jumla

Mheshimiwa Spika, katika kipindi cha Mwaka mmoja wa utekelezaji wa shughuli za Kamati, kumekuwa na mafanikio mbalimbali ambayo Kamati imebaini katika utendaji kazi wa Wizara inazosisimamia. Aidha, Kamati imebaini uwepo wa changamoto mbalimbali kama zilivyodainishwa ambazo ni muhimu kuziwasilisha ili Bunge lako Tukufu ambalo kwa mujibu wa Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ndicho chombo kikuu cha uwakilishi wa wananchi katika kuisimamia na kuishauri Serikali katika utekelezaji wa majukumu yake⁸ liweze kuzifanyia maamuzi.

3.2 Mapendekezo

Mheshimiwa Spika, kufuatia utekelezaji wa majukumu ya Kamati, Mafanikio, Changamoto na yaliyobainika katika kipindi cha Februari 2022 hadi Januari 2023, Kamati ina mapendekezo yafuatayo:-

⁸ Ibara 63 (2) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977

3.3 Mapendekezo ya Jumla

3.4 Bajeti

Mheshimiwa Spika, KWA KUWA Bajeti zilizoidhinishwa na Bunge kwa Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini hazitoki kwa wakati kwani kufikia Disemba 2022 upatikanaji upo chini ya **asilimia 40** kwa Wizara zote mbili;

NA KWA KUWA moja ya sababu ya kuchelewa kutolewa fedha imeelezwa kuwa ni kuchelewa kuwasilishwa hati za madai na Wakandarasi na mfumo duni wa upitiaji wa hati hizo;

NA KWAKUWA upatikanaji huo wa fedha za bajeti usioridhisha unasababisha Wizara kushindwa kutekeleza kikamilifu majukumu ikiwemo utekelezaji wa miradi ya maendeleo yenye lengo la kuboresha utoaji wa huduma kwa wananchi;

KWA HIYO BASI:-

- a) ili Serikali ihakikishe kuwa fedha zilizoidhinishwa kwa Wizara hizi zinatoka zote na kwa wakati;
- b) Wakandarasi wakamilishe kazi kwa wakati na kuwasilisha hati za madai mapema kwaajili ya malipo; na
- c) Serikali iboreshe mfumo wa kupitia hati za madai za Wakandarasi kuwahisha malipo yao.

3.4.1 Kusuasua kwa utekelezaji wa Miradi ya Maendeleo

Mheshimiwa Spika, KWA KUWA utekelezaji wa baadhi ya Miradi ya Maendeleo upo nyuma ya muda uliopangwa ikiwemo Ujenzi wa Bwawa la Mwalimu Nyerere **MW 2115**, Mradi wa kufua

umeme wa Rusumo **MW 80** na Mradi wa umeme wa Kinyerezi I Extension **MW 185**;

NA KWA KUWA kusuasua kwa utekelezaji wa miradi hii kunasababisha nchi kuendelea kuwa na Uhaba wa Umeme na hivyo shughuli za Kiuchumi kutoteketelezwa kikamilifu;

KWA HIYO BASI, Serikali ihakikishe miradi yote inasimamiwa kwa karibu na inakamilika kwa wakati kama ilivyopangwa.

3.5 Wizara ya Nishati

3.5.1 Hali ya Upatikanaji wa Umeme nchini

Mheshimiwa Spika, KWA KUWA hali ya upatikanaji wa umeme nchini siyo ya kuridhisha kutokana na sababu mbalimbali zikiwemo za Miundombinu chakavu, Ukame na uhaba wa gesi ya kutosha;

NA KWA KUWA ukosefu wa umeme wa kutosha na uliopo kukatika mara kwa mara kunachangia kukwama kwa shughuli za kiuchumi;

KWA HIYO BASI, Serikali Ihakikishe:-

- a) Mitambo ya kufua umeme kwa gesi inakamilika haraka kama vile Kinyerezi I extension,
- b) Vitalu vya gesi viongezewe uwezo wa kuzalisha na kubuni maeneo mapya ya kuzalisha gesi; na

- c) Fedha zilizotengwa kwaajili ya miradi ya kuboresha umeme zipewe kipaumbele kwa kutolewa mapema ili miradi yote iliyopangwa itekelezwe na kukamilika kwa wakati.

3.5.2 Kusuasua kwa utekelezaji wa Miradi ya REA

Mheshimiwa Spika, KWA KUWA baadhi ya miradi ya REA imekuwa haikamiliki kwa wakati kutokana na sababu mbalimbali zikiwemo za kupanda kwa bei ya vifaa na baadhi ya wakandarasi kuwa na uwezo mdogo wa kiutendaji;

NA KWA KUWA, Kuchelewa kwa utekelezaji wa miradi hii kunasababisha Vijiji kuendelea kukosa umeme na shughuli za kiuchumi kukwama;

KWA HIYO BASI, Serikali ihakikishe:-

- a) Inawasimamia kwa karibu wakandarasi ili miradi iweze kukamilika kwa wakati;
- b) REA inaboreshwa ili iweze kusimamia wakandarasi vizuri;
- c) Kwa lengo la kurahisisha taratibu za manunuzi, wawepo *pre-qualified* wakandarasi ili wakandarasi waliopo wakishindwa wachukuliwe hawa (*pre-qualified*) ili kuondoa mlolongo wa manunuzi; na
- d) Taratibu za Kimkataba ziangaliwe na kuboreshwa ili wakandarasi wanaoshindwa kutekeleza majukumu yao wapokonywe miradi bila ya kufuata mlolongo mrefu.

3.5.3 Bei ya Mafuta

Mheshimiwa Spika, KWA KUWA Bei ya mafuta imeendelea kuwa juu kutokana na sababu mbalimbali zikiwemo za gharama za ucheleweshaji wa ushushaji wa mafuta kutokana na Miundombinu duni ya Bandari ya Dar Es Salaam na ukosefu wa Maabara katika Bandari za Mtwara na Tanga;

NA KWA KUWA, kupanda kwa bei ya mafuta kuna changia pia Mfumuko wa bei nchini na hivyo kufanya wananchi wengi washindwe kumudu gharama za maisha;

KWA HIYO BASI, Serikali ifanye yafuatayo:-

- a) Iboreshe Miundombinu ya Bandari ya Dar Es Salaam ili kuwezesha upakuaji wa haraka wa mafuta;
- b) Isimamie TBS ili waharakishe ujenzi wa Maabara za Tanga na Mtwara; na
- c) Ikamilishe mapema *Service Level Agreement* (SLA) ili Taasisi zinazohusika ziwajibike kubeba gharama za ucheleweshaji wa ushushaji wa mafuta (*demurrage charges*) na hivyo kumuondolea mzigo mlaji wa mwisho kubeba gharama kupitia bei ya mafuta

3.5.4 Ukosefu wa Sheria ya Joto ardhi

Mheshimiwa Spika, KWA KUWA Mchakato wa kuleta Muswada wa Sheria ya Joto ardhi umechukua muda mrefu na Kamati hairidhishwi na mwenendo wa utekelezaji wake;

NA KWA KUWA ukosefu wa Sheria unasababisha kusuasua kwa uendelezaji wa rasilimali hii muhimu kwa uchumi wa nchi katika upatikanaji wa umeme kunakosababishwa na wawekezaji kukosa mvuto katika kuwekeza;

KWA HIYO BASI, Serikali iharakishe mchakato huu ili kabla Mwaka 2023 kuisha Muswada huu uje Bungeni na Sheria iweze kutungwa.

3.6 Wizara ya Madini

3.6.1 Upatikanaji wa huduma kwa jamii (*Corporate Social Responsibility*)

Mheshimiwa Spika, KWA KUWA kumekuwa na kusuasua kwa utoaji na upatikanaji wa huduma za kijamii kutokana na baadhi ya wenye migodi kuona CSR ni hisani na baadhi ya taasisi za Serikali kuwa na mivutano isiyo na tija katika kufanya maamuzi;

NA KWA KUWA kusuasua huku kunasababisha jamii zinazozunguka migodi kukosa fursa za kimaendeleo na kuendelea kuwa duni;

NA KWA KUWA tayari Serikali imetunga Kanuni za utekelezaji wa CSR ili kuondoa sintofahamu na mivutano katika jamii,

KWA HIYO BASI, Wizara ya Madini ihakikishe inajenga uelewa wa Kanuni hizo kwa wadau wote ili utekelezaji wa CSR uwe na ufanisi.

3.6.2 Upungufu wa wataalamu katika Sekta ya Madini

Mheshimiwa Spika, KWA KUWA Taasisi nyingi zilizo chini ya Wizara ya madini zina upungufu wa wataalam kama vile STAMICO (50.8%), GST (40%) na TGC (16%);

NA KWA KUWA upungufu wa Wataalam hao unasababisha Taasisi kushindwa kusimamia ipasavyo utekelezaji wa majukumu yao;

KWA HIYO BASI, Serikali itoe kipaumbele cha ajira kwa Watumishi wa Sekta hii ambayo ina mchango mkubwa katika Pato la Taifa ili kufikia 2024 idadi ya watumishi ifikie angalau **asilimia 70** (70%).

3.6.3 Kupasuka kwa Bwawa la tope la Mgodini wa Williamson Diamond Ltd.

Mheshimiwa Spika, KWA KUWA kumekuwa na uzembe uliosababisha Bwawa la tope la Mgodini wa Almasi wa Williamson Diamond Ltd kupasuka;

NA KWA KUWA Kupasuka kwa bwawa hilo kumeleta kadhia na athari kwa wananchi ikiwemo kukosa huduma muhimu za kijamii kama vile maji, barabara na nyumba kufukiwa;

KWA HIYO BASI, Serikali ihakikishe:-

- a) Watu wote waliosababisha uzembe wawajibishwe; na
- b) Maeneo yote yenye mabwawa ya aina hii Mamlaka husika zihakikishe yanafanywa ukaguzi ili kubaini viashiria vya hatari na hatua za haraka zichukuliwe kurekebisha kasoro hizo.

3.6.4 Mpango wa Serikali kununua dhahabu

Mheshimiwa Spika, KWA KUWA Mpango wa sasa wa Serikali ni kununua dhahabu ghafi kutoka kwa wachimbaji na wauzaji wa dhahabu hapa nchini baada ya dhahabu hiyo kuthibitishwa na kiwanda chenye Mamlaka ya Kimataifa ya kuthibitisha kiwango cha usafi;

NA KWA KUWA Viwanda hivyo vitakavyotumika kuthibitisha usafi wa dhahabu inayokusudiwa kununuliwa navyo ni wanunuzi wa dhahabu kutoka kwa wachimbaji na wazuaji hao hao;

NA KWAKUWA ili kuepuka kuwepo kwa mgongano wa kimaslahi kati ya BoT na Viwanda husika;

KWA HIYO BASI, Benki Kuu ya Tanzania ijielekeze tu kwenye kununua dhahabu ambayo tayari imesafishwa katika viwanda vilivyopo nchini hadi kufikia ubora wa **asilimia 99.99** ya usafi wa dhahabu.

SURA YA NNE

4.0 HITIMISHO

Mheshimiwa Spika, baada ya maelezo hayo ya kina pamoja na maoni na mapendekezo ya Kamati, naomba kuhitimisha na kufunga hoja ya Kamati kama ifuatavyo:-

4.1 Shukrani

Mheshimiwa Spika, kwa mara nyingine napenda kukupongeza tena kwa uongozi wako thabiti. Kamati inaendelea kukuahidi ushirikiano na tunakuombea kila la kheri katika utekelezaji bora wa majukumu yako. Aidha, namshukuru na kumpongeza Naibu Spika pamoja na Wenyeviti wote wa Bunge kwa ushirikiano wenu wakati wote.

Mheshimiwa Spika, napenda kuwashukuru Wajumbe wote wa Kamati ya Nishati na Madini kwa ushirikiano wao katika kipindi chote cha kutekeleza majukumu ya Kamati. Kwa heshima kubwa naomba kuwatambua kwa majina yao kama ifuatavyo:-

1. Mhe. Dunstan Luka Kitandula, Mb	-	Mwenyekiti
2. Mhe. Seif Khamis Said Gulamali, Mb	-	M/Mwenyekiti
3. Mhe. Salim Alaudin Hasham, Mb	-	Mjumbe
4. Mhe. Amina Bakari Yussuf, Mb	-	Mjumbe
5. Mhe. Catherine Valentine Magige, Mb	-	Mjumbe
6. Mhe. Hamis Mwagao Tabasam, Mb	-	Mjumbe
7. Mhe. Iddi Kassim Iddi, Mb	-	Mjumbe
8. Mhe. Jesca David Kishoa, Mb	-	Mjumbe
9. Mhe. Juliana Didas Masaburi, Mb	-	Mjumbe
10. Mhe. Katani Ahmad Katani, Mb	-	Mjumbe

11.Mhe. Kenneth Ernest Nollo, Mb	-	Mjumbe
12.Mhe. Mariam Ditopile Mzuzuri, Mb	-	Mjumbe
13.Mhe. Dkt. David Mathayo David, Mb	-	Mjumbe
14.Mhe. Salim Mussa Omar, Mb	-	Mjumbe
15.Mhe. Musukuma Joseph Kasheku, Mb	-	Mjumbe
16.Mhe. Nicodemus Henry Maganga, Mb	-	Mjumbe
17.Mhe. Nusrat Shaaban Hanje, Mb	-	Mjumbe
18.Mhe. Saada Mansour Hussein, Mb	-	Mjumbe
19.Mhe. Robert Chacha MaboTo, Mb	-	Mjumbe
20.Mhe. Eng. Stella Martin Manyanya, Mb	-	Mjumbe
21.Mhe. Ussi Salum Pondeza, Mb	-	Mjumbe
22.Mhe. Ameir Abdallah Ameir, Mb	-	Mjumbe
23.Mhe. Josephine Johnson Genzabuke, Mb	-	Mjumbe
24.Mhe. Mohamed Said Issa, Mb	-	Mjumbe
25.Mhe. Mwitwa Mwikabe Waitara, Mb	-	Mjumbe
26.Mhe. Abubakar Damian Asenga, Mb	-	Mjumbe
27.Mhe. Martha Festo Mariki, Mb	-	Mjumbe

Mheshimiwa Spika, Kamati inawapongeza na kuwashukuru sana Waziri wa Nishati Mhe. January Yusuf Makamba (Mb), Naibu Waziri Mhe. Steven Lujwahuka Byabato (Mb), Waziri wa Madini Mhe. Dkt. Doto Mashaka Biteko (Mb) na Naibu Waziri Mhe. Dkt. Stephen Lemomo Kiruswa (Mb) kwa ushirikiano mzuri wanaoipa Kamati wakati wote na hivyo kusaidia katika utekelezaji wa majukumu ya Kamati. Pamoja nao Kamati inawashukuru watendaji wote wa Wizara ya Nishati na Wizara ya Madini wakiongozwa na Makatibu Wakuu wao ambao ni Mhandisi Felchesm Mramba (Katibu Mkuu Nishati) na Naibu wake Ndg. Khery Mahimbali. Pamoja na Katibu Mkuu Wizara

ya Madini Ndg. Adolph Ndunguru na Naibu wake Ndg, Msafiri Mbibo.

Mheshimiwa Spika, kipekee napenda kuwashukuru Watumishi wote wa Ofisi ya Bunge chini ya Uongozi thabiti wa Katibu wa Bunge Ndg. Nenelewa Joyce Mwiambi (*ndc*) kwa kuiwezesha Kamati kutekeleza majukumu yake kikamilifu bila mkwamo wowote. Aidha, namshukuru sana Mkurugenzi wa Idara ya Kamati za Bunge Ndg. Athuman B. Hussein (*ndc*), Mkurugenzi Msaidizi Ndg. Michael Chikokoto (*ndc*) pamoja na Makatibu wa Kamati hii, Ndg. Pamela Pallangyo, Ndg. Onesmo Laulau na Msaidizi wa Kamati Ndg. Rukia Shaban kwa kuratibu vyema shughuli zote za Kamati.

4.2 Hoja

Mheshimiwa Spika, baada ya kusema hayo, sasa naliomba Bunge lako Tukufu liipokee na kuijadili Taarifa hii na hatimaye kukubali maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Nishati na Madini.

Mheshimiwa Spika, naomba kutoa hoja.

Dunstan Luka Kifandula, Mb

MWENYEKITI

KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA NISHATI NA MADINI

Februari, 2023